

केरल हिन्दी साहित्य अकादमी शोध-पत्रिका

(मानव संसाधन विकास मंत्रालय भारत सरकार के सहयोग से)

अक्तूबर २०१८ & जनवरी २०१९ अंक, वर्ष २४, नं ७४,७५ लक्ष्मीनगर, पट्टम पालस, तिरुवनन्तपुरम-६९५ ००४

त्रैमासिक हिन्दी शोध-पत्रिका

अकादमी के वार्षिक सम्मेलन में विष्णु आर.एस., श्री.अय्यप्पन पिल्लै, के.रामनपिल्लै, जस्टिस एम.आर.हरिहरन नायर, डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर, डॉ.जी.बालमोहन तंपि, प्रोफ. डॉ.एम.तंकमणि अम्मा, डॉ.सुधीर किडडू, डॉ.रेणु एस.

डॉ.जी.बालमोहन तंपि जी उद्घाटन दीप जलाते हैं।

डॉ.जी.बालमोहन तंपि जी उद्घाटन भाषण कर रहे हैं।

अकादमी के संरक्षक जस्टिस एम.आर. हरिहरन नायर जी अभिनंदन भाषण दे रहे हैं।

डॉ.तंकमणि अम्मा (पूर्व प्रोफ. एवं डीन) अभिनन्दन भाषण दे रही हैं।

केरल हिन्दी साहित्य अकादमी शोध-पत्रिका

(मानव संसाधन विकास मंत्रालय भारत सरकार के सहयोग से)

अक्तूबर २०१८ & जनवरी २०१९ अंक, वर्ष २४, नं ७४,७५ लक्ष्मीनगर, पट्टम पालस, तिरुवनन्तपुरम-६९५ ००४

keralahindisahityaacademy.com www.drnchandrasedharannair.in

मुख्य सम्पादक

डा० एन० चन्द्रशेखरन नायर

कार्यकारी सम्पादक

विष्णु आर.एस.

सम्पादक मंडल

डा० एस.तंकमणि अम्मा

डा० के.पि.उषाकुमारी

डा० एस.सुनन्दा

आर.कृष्णनकुट्टि

डा० आर.राजेशकुमार

संरक्षक

जस्टिस एम.आर.हरिहरन नायर

सम्पादकीय कार्यालय

केरल हिन्दी साहित्य अकादमी,

श्रीनिकेतन, लक्ष्मीनगर,

पट्टम पालस पोस्ट

तिरुवनन्तपुरम - 695 004

दूरभाष - 0471 - 2541355

प्रकाशकीय कार्यालय

मुद्रित : (द्वारा)

श्रीनिकेतन, लक्ष्मीनगर,

तिरुवनन्तपुरम - 695 004

मूल्य-एक प्रति: 20.00 रुपये

आजीवन सदस्यता : 1000.00 रुपये

संरक्षक : 2000.00

केरल हिन्दी साहित्य अकादमी शोध-पत्रिका कहाँ कहाँ जाती है?

कन्याकुमारी, मैसूर-२, महाराष्ट्रा, मणिपुर, मद्रास-६, कलकत्ता-२, नई दिल्ली (अनेक स्थान), गुन्डूर, त्रिवेन्द्रम (अनेक जगहें), बागपत (यु.पी.) उन्नाव (उ.प्र.), बिलासपुर (म.प्र.), गुंतकल, जबलपुर, इलहाबाद, अहमदाबाद, बिरखडी, जमशेदपुर, लातूर, हैदराबाद, रतलाम, देवरिया, गाजियाबाद, इम्फाल, चुडीबाज़ार, पीली भीत, फिरोजाबाद, अम्बाला, लखनऊ, बलांगीर, बिहार, पटना, गया, बांका, ग्वालियर, भगलपुर, देवधर, जयपुर, बनारस, तृशूर, आलप्पुषा, मेरठ केन्ट, कानपुर, उज्जैन, पानीपत, होरंगाबाद, सीतामठी पोस्ट, प्रतापगढ, सरगुजा, बिजनौर, भीलवाडा, सतना, रेलमंत्रालय, तिरुवल्ला, वर्कला, कोट्टयम, नई माही, ओट्टप्पालम, चेम्पाड, लक्किडि, नेय्याट्टिनकरा, कोषिकोड, पय्यन्नूर, कोल्लम, मान्नार, मंगलोर, पुरनपुर, पंजाब, विशाखपटनम

केन्द्रीय हिन्दी निदेशालय नई दिल्ली द्वारा निर्देशित जगहें :

तमिल नाडु:- अरुम्बाक्कम, तोरापक्काओ, मद्रास, चेन्नै-३२, क्रोमोपेट्टा, चेन्नै-२१, चेन्नै-२, चेन्नै-८, कान्चीपुरम, तिरुचिरापल्ली, तिरुचिरापल्ली-२, नोर्त अरकोट, ताम्बरम, कोयम्बतूर, सेलम, सेलम-२६, चेन्नै-३४, चेन्नै-२४, तिरुचिरापल्ली-२, चेन्नै-३०, कोयम्बतूर-४, चेन्नै-२८, चेन्नै-८६।
गुजरात:- अहमदाबाद, बरोडा। **कर्नाटक:-** बांगलोर, चित्रदुर्ग, श्रीनिगेरी, मौंगलोर, मैसूर, हस्सन, मान्डीया, चिगमौंगलोर, षिमोगा, तुमकूर, कोलार। **महाराष्ट्रा:-** मुम्बई, कोलाबा-मुम्बई, मुम्बई-२०२, माटुंगा, मुम्बई-८, मुम्बई-८६, अन्देरी-६९, मुम्बई-२६, मुम्बई-८७, मुम्बई-२, औरंगगाबाद-३, औरंगगाबाद-२, औरंगगाबाद-१, नागपुर, रामटाक-नागपुर, सताना, नन्दगौन-नासिक, पूना, पूना-१, पूना-४, मानमाड-नासिक, चन्द्रपुर, अमरावती, कन्डहार, कोलहापुर, बानडरा, अकोला, नासिक, अहमदनगर, जलगौन, दुलिया, सांगली-कोलहापुर, षोलापुर, सतारा, सान्ताक्रूस, बारसी-४१३, माटुंगा, सांगली-४१६। **वेस्ट बंगाल:-** कलकत्ता। **हैदराबाद:-** सुल्तान बाज़ार। **गौहाटी:-** कानपुरा। **नई दिल्ली:-** आर, के पुरम। गोवा:- मपुसा-५०७।

केरल हिन्दी साहित्य अकादमी शोध-पत्रिका में प्रकाशित रचनाओं में व्यक्त विचार एवं दृष्टिकोण संबंधित लेखक के हैं। संपादक अथवा प्रकाशक का उनसे सहमत होना आवश्यक नहीं है।

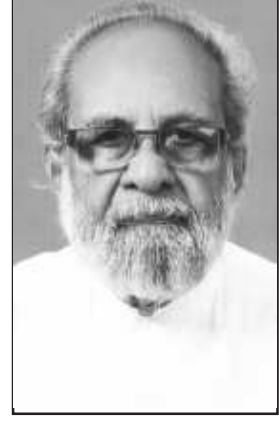
इस अंक में

लेखन	पृष्ठ सं.
1. ഉദ്ഘാടനപ്രസംഗം ഡോ. ജി. ബാലമോഹൻ തമ്പി	6
2. അദ്ധ്യക്ഷപ്രസംഗം ജസ്റ്റിസ് എം.ആർ. ഹരിഹരൻ നായർ	7
3. अपना संपूर्ण जीवन ही हिन्दी के लिए समर्पित आचार्यश्रेष्ठ डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायरजी डॉ.तंकमणि अम्मा	9
4. ഗാന്ധിവ്യക്ഷം ഡോ.സുധീർ കിടങ്ങൂർ	10
5. വിശ്വമാനവികതയുടെ അടയാളമായ പ്രൊഫസർ എൻ. ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർ ഡോ.റ്റി.പി.ശങ്കരൻകുട്ടിനായർ	12
5. सत्तरोत्तर हिन्दी नाटकों में पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों का व्यवहार - एक विवेचन डॉ.रेणु एस.	13
6. अपनी तरफ़ से..... डॉ.रेणु एस.	15
7. गुरुवर को समर्पित डॉ.उषाकुमारी के.पी.	16
8. भारतीय संस्कृति की संवाहिका: केरल हिन्दी साहित्य अकादमी विष्णु आर.एस	17
10. पूज्य गुरुजी देशरत्न डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर जी आर. राजपुष्पम	19
11. डा. एन.चन्द्रशेखरन नायर : संक्षिप्त जीवन परिचय	20

सम्पादकीय

आनन्द की बात है कि २७-१२-२०१८ पर सम्पन्न उत्सव समान कार्यक्रम का विवरण इस अंक के रूप में प्रकाशित करने का सौभाग्य प्राप्त हुआ। तीन विशिष्ट कार्यों के साथ वह दिन चला गया था।

प्रथम था, केरल हिन्दी साहित्य अकादमी का वार्षिकोत्सव, द्वितीय था, अकादमी का चेरमान डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर का ९६ वाँ जन्मदिवस, तृतीय था, डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर के नाम संपन्न हिन्दी शोधग्रंथ पुरस्कार का प्रथम पुरस्कारदान। यह प्रथम पुरस्कार प्राप्त करने का सौभाग्य प्राप्त हुआ था डॉ.रेणु एस को, जो चड्डनाशशेरी एन.एस.एस. हिन्दू कॉलेज की हिन्दी प्रोफसर है। डॉ.रेणु अपने स्वजनों के साथ आयी थी और अध्यक्ष डॉ.जी.बालमोहन तंपी जी से पचास हजार रुपये का पुरस्कार स्वीकार किया। आरन्मुला के प्रसिद्ध आईना मुझे देकर अपना संतोष व्यक्त किया। यह पुरस्कार प्रथम था, आगे के वर्षों में इस पुरस्कार की व्यवस्था होगी। हिन्दी गवेषण के आधार पर यह एक नवीन पुरस्कार है।

मैं ने अपने जीवन में हिन्दी को स्वाध्यायन करके अपनाया था। हिन्दी साहित्य मेरे जीवन में आनन्द दे रहा था। यह अनुभव दिल्ली में रहते हुए हर क्षेत्रों में प्रतीत होता रहा। डॉ.नत्थन सिंह इस के साक्षी थे और भारत में एक मौलिक हिन्दी साहित्यकार के रूप में विख्यात करा दिया। उन्होंने मेरी जीवनी लिखी 'केरलीय प्रेमचन्द' के नाम से यह ग्रंथ सारे देश में विख्यात हो गया। केरल में भी प्रसिद्ध साहित्यकारों ने अभिनन्दन स्वरूप अखबारों में लिखा था।

भारत में गण्यमान्य साहित्यकार प्रोफसरों ने मेरे साहित्य पर दिल खोलकर लिखा है। वस्तुतः यह सहयोग एवं प्रोत्साहनपूर्ण आलोचना एक दक्षिणी अन्य भाषाभाषी का मधुर एवं स्तुत्व परामर्श है ही। 'केरल का स्वातंत्र्योत्तर हिन्दी साहित्य - डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर के विशिष्ट सन्दर्भ में' नाम पर एक तीसिस भी लिखा था डॉ.रेखाशर्मा ने। पंजाबी साहित्यकार डॉ.अमरसिंह वधान, 'डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर - संवेदना और अभिव्यक्ति' नामक ग्रंथ में २५ भारतीय साहित्यकारों के श्रेष्ठ लेख संकलित किए गये हैं।

महाराष्ट्रा के प्रो (डॉ) पंडित बन्ने (डिलीट) 'डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर के साहित्य में सांस्कृतिक एवं राष्ट्रीय चेतना' नामक ग्रंथ को भारत सरकार का एक लाख रुपये का पुरस्कार प्राप्त हुआ। डॉ.सुशीलकुमार (टिहरी गडवाल) के 'प्रो.एन.चन्द्रशेखरन नायर जीवन और साहित्य' नामक शोधग्रंथ केलिए केरल हिन्दी साहित्य अकादमी की तरफ से पच्चीस हजार रुपये का पुरस्कार मिला था। उनके दूसरे ग्रंथ 'केरलीय भाषा', साहित्य और संस्कृति में भी मेरी चित्रकला एवं साहित्यिक कृतियों का पठन हुआ है।

उर्पयुक्त लेखकों के बारे में इस सन्दर्भ में एक स्मृति चिह्न के रूप में यहां जो आया वह स्वाभाविक है।

आज इस मंगल संदर्भ में भारत का सांस्कृतिक एवं सामाजिक जीवन के बारे में सी सोचना पड रहा है। सारे देश में विघटन का स्वर उठ रहा है। देशीय एकता पर दोषारोपण होता देखकर आशंका और व्याकुलता बढ़ रही है। राष्ट्रप्रेमी एवं चिन्तकों के मन में गाँधीजी का भव्य रूप ही हमें प्रिय है। सारा देश एक साथ जुड़कर आगे बढ़े यही हमारी कामना है।

जय हिन्द! जय हिन्दी!!

डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर

പ്രൊഫസർ ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർക്ക് 96 വയസ്സു തികയുന്ന ഈ സുദിനത്തിൽ അദ്ദേഹത്തെ ആദരിക്കുന്ന ചടങ്ങു ഉദ്ഘാടനം ചെയ്യാൻ എനിക്കു സന്തോഷമുണ്ട്. ഹിന്ദി ഭാഷയും സാഹിത്യവും പ്രചരിപ്പിക്കുക എന്ന ലക്ഷ്യത്തിനുവേണ്ടി സമർപ്പിച്ചിട്ടുള്ള ജീവിതമാണ് അദ്ദേഹത്തിന്റേത്. അദ്ദേഹം ഹിന്ദി അദ്ധ്യയനം ആരംഭിച്ചപ്പോൾ നമ്മുടെ സാമൂഹ്യസമരം വിജയത്തോടു അടുക്കുകയായിരുന്നു. അക്കാലത്തു ദേശീയ സാമൂഹ്യസമരത്തിന്റെ ഭാഗം തന്നെയായിരുന്നു ഹിന്ദി അദ്ധ്യയനവും അദ്ധ്യാപനവും. ഗുജറാത്തി മാതൃഭാഷയായിരുന്ന മഹാത്മാഗാന്ധി ഹിന്ദിപ്രചാരണം കോൺഗ്രസ് സമരങ്ങളുടെ ഭാഗമായിത്തന്നെ നടത്തിയിരുന്നു. അതിന്റെ ഫലമായി അക്കാലത്തെ ഹിന്ദി പഠിതാക്കൾ ഗാന്ധിജിയുടെ ആദർശങ്ങൾ സ്വാംശീകരിക്കുകയും ലളിതജീവിതവും നിസ്വാർത്ഥസാമൂഹ്യസേവനവും തങ്ങളുടെ ലക്ഷ്യമായി അംഗീകരിക്കുകയും ചെയ്തു.

പ്രൊഫസർ ചന്ദ്രശേഖരൻ നായരുടെ വിശാലവും അഗാധവുമായ പാണ്ഡിത്യം ക്ലാസ്സ് മുറികളിലെ ഭാഷണങ്ങളിൽ ഒതുങ്ങിനിന്നില്ല. എൻ.എസ്. എസ്. കോളേജുകളിൽ ഹിന്ദി അദ്ധ്യാപകനായി പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നപ്പോഴും ആചാര്യകുലം സ്ഥാപിക്കുകയും രാമകൃഷ്ണമിഷൻ പ്രവർത്തനങ്ങളിൽ സജീവമായി പങ്കുകൊള്ളുകയും ചെയ്യാൻ അദ്ദേഹത്തിനു കഴിഞ്ഞു. രാമകൃഷ്ണദേവന്റെയും ഗാന്ധിജിയുടെയും ജീവിതമാതൃകകളിൽ നിന്നും പ്രചോദനം സ്വീകരിച്ചതിന്റെ ഫലമായി സാമൂഹികമായ ഒരു ജീവിതം നയിക്കാനും അദ്ദേഹത്തിനു കഴിഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ജീവിതസായാഹ്നത്തിൽ സംതൃപ്തിയോടും മനസ്സമാധാനത്തോടും ദിനരാത്രങ്ങൾ ചെലവാക്കുന്നതു അപൂർവ്വഭാഗ്യം തന്നെയാണ്.

ഹിന്ദി സാഹിത്യത്തിനു ഇത്രയധികം സംഭാവനകൾ നൽകിയിട്ടുള്ള മറ്റൊരു മലയാളി പണ്ഡിതൻ ഇല്ല. ഹിന്ദിയിലും മലയാളത്തിലുമായി അമ്പതുഗ്രന്ഥങ്ങൾ പ്രൊഫസർ ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർ പ്രസിദ്ധീകരിച്ചിട്ടുണ്ട്. എഴുന്തിൽപരം ലേഖനങ്ങളും കഥകളും ഇന്ത്യയിലെയും വിദേശങ്ങളിലെയും പത്രികകളിൽ അദ്ദേഹം പ്രസിദ്ധീകരിച്ചു. ഉത്തരേന്ത്യയിലെ സർവ്വകലാശാലകളിൽ അദ്ദേഹത്തെക്കുറിച്ച്

അന്വേഷിച്ചു. അഞ്ചു ഡോക്ടറൽ പ്രബന്ധങ്ങൾ രചിക്കപ്പെട്ടു എന്നറിയുമ്പോൾത്തന്നെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ സംഭാവനയ്ക്കു ലഭിച്ച സ്വീകാര്യതയുടെ വ്യക്തിയെക്കുറിച്ച് നമുക്കു മനസ്സിലാക്കാം. എല്ലാ സാഹിത്യശാഖകളിലും അദ്ദേഹത്തിന്റെ സംഭാവനകളുണ്ട്.

മാറിമാറിവന്ന കേന്ദ്രഗവൺമെന്റുകൾ ഡോ.ചന്ദ്രശേഖരൻ നായരെ 15 മന്ത്രാലയങ്ങളിൽ ഹിന്ദി ഉപദേശകനായി നിയമിച്ചിരുന്നു. തിരുവനന്തപുരം കേന്ദ്രമാക്കി കേരള ഹിന്ദി സാഹിത്യ അക്കാദമി സ്ഥാപിച്ചു സ്മൃത്യർഹമായ വിധത്തിൽ അദ്ദേഹം നേതൃത്വം നൽകി വന്നു. സാഹിത്യകലയിൽ മാത്രമല്ല ചിത്രകലയിലും അദ്ദേഹം നിഷ്ണാതനാണെന്നു നമുക്കറിയാമല്ലോ. അദ്ദേഹം വരച്ച ശ്രീരാമകൃഷ്ണദേവന്റെ ചിത്രം ഒരിക്കൽ കണ്ടാൽ കണ്ണെടുക്കാൻ തോന്നുകയില്ല. അത്രത്തോളം തന്മയത്വം അതിനു സിദ്ധിച്ചിട്ടുണ്ട്.

അദ്ധ്യാപകനെന്ന നിലയിൽ വിദ്യാർത്ഥികളുടെയും സഹപ്രവർത്തകരുടെയും ആദരവുനേടാൻ അദ്ദേഹത്തിനു കഴിഞ്ഞു. അർപ്പണമനോഭാവത്തോടെയുള്ള അദ്ധ്യാപനംകൊണ്ടു നേടിയ വ്യക്തിപ്രഭാവം വിദ്യാർത്ഥികളുടെ സമരങ്ങളിൽനിന്നും അവരെ പിന്തിരിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്. എങ്കിലും എല്ലാ സ്ഥാപനങ്ങളിലും എന്നപോലെ അസൂയാലുക്കളായ സഹപ്രവർത്തകർ അദ്ദേഹത്തിനും ഉണ്ടായിരുന്നു. അവരുടെ സൂചിക്കുത്തുകൾ ഗാന്ധിയൻ ക്ഷമയോടെ നേരിടാൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ സാമൂഹിക സ്വഭാവം സഹായിച്ചു.

പ്രൊഫസർ ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർക്കു എണ്ണമറ്റ പുരസ്കാരങ്ങൾ ലഭിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഇപ്പോഴും ലഭിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. ഇനിയും ലഭിക്കട്ടെ എന്നു നമുക്കു ആശംസിക്കാം. ഈ പുരസ്കാരങ്ങളൊന്നും അദ്ദേഹത്തെ സ്വകീയമായ വിനയം കൈവെടിയാൻ പ്രേരിപ്പിച്ചിട്ടില്ല. അദ്ദേഹത്തെ കാണുമ്പോൾ താൻ മഹാനെന്നഭാവം തീരെ കാണുകയില്ല. അതുതന്നെയാണ് അദ്ദേഹത്തിന്റെ മഹത്വത്തിന്റെ ലക്ഷണം. 'അനന്തപുരിയും ഞാനും' എന്ന അദ്ദേഹത്തിന്റെ ആത്മകഥ മലയാളത്തിൽ അടുത്തകാലത്തു പ്രസിദ്ധീകൃതമായ ഏറ്റവും നല്ല ആത്മകഥകളിൽ ഒന്നായി കരുതപ്പെടുന്നു എന്നതിൽ സംശയമില്ല.

അദ്ധ്യക്ഷപ്രസംഗം

ജസ്റ്റിസ് എം.ആർ. ഹരിഹരൻ നായർ

വേദിയിലും സദസ്സിലും സന്നിഹിതരായിരിക്കുന്ന മഹദ് വ്യക്തികളേ, പുരസ്കാരം ഏറ്റുവാങ്ങാൻ ഇവിടെ വന്നെത്തിയിട്ടുള്ള ഡോക്ടർ രേണു, സുഹൃത്തുക്കളേ,

62 വയസ്സ് പൂർത്തിയാക്കിയ ഹിന്ദി സാഹിത്യ അക്കാദമിയുടെയും അതിന്റെ സ്ഥാപക ചെയർമാൻ പ്രൊഫസർ ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർ സാറിന്റെയും ജന്മദിനങ്ങൾ ഒന്നായി ആഘോഷിക്കുന്ന ഈ വേളയിൽ ഈ ചടങ്ങിൽ പങ്കെടുത്തു സംസാരിക്കാൻ എനിക്ക് സന്ദർഭം നൽകിയതിന് ഇതിന്റെ സംഘാടകരോട് ആദ്യമേ നന്ദി പറയട്ടെ. ഹിന്ദി പ്രബന്ധ മത്സരത്തിൽ ഏറ്റവും നല്ല പ്രബന്ധം അവതരിപ്പിച്ചതിന് സർട്ടിഫിക്കറ്റും സമ്മാനത്തുകയായ അരലക്ഷം രൂപയും സ്വീകരിക്കാൻ ഇവിടെ വന്നിട്ടുള്ള ഡോക്ടർ രേണുവിനെ അഭിനന്ദിക്കാനും ഞാൻ ഈ അവസരം ഉപയോഗിക്കുന്നു.

ഏതു കൃത്രിമ മാർഗ്ഗത്തിലൂടെയും സമ്പത്ത് വാരിക്കൂട്ടാൻ സകലരും പരസ്പരം മത്സരിക്കുന്ന ഈ കാലഘട്ടത്തിൽ സ്വന്തം വരുമാനത്തിൽ നിന്നും മിച്ചംവെച്ച് സ്വരൂപിച്ച 6 ലക്ഷം രൂപ ബാങ്കിൽ നിക്ഷേപിച്ച് അതിന്റെ പലിശയിൽ നിന്നും അരലക്ഷം രൂപ എല്ലാ വർഷവും ഹിന്ദി സാഹിത്യത്തിന്റെ അഭിവൃദ്ധിക്കായി സമ്മാനിക്കാൻ തീരുമാനിച്ച ഈ ഗുരുഭൃതനെ എത്ര ശ്ലാഘിച്ചാലും മതിയാവില്ല. നേടുന്ന കാര്യത്തിലല്ലാതെ ദാനം ചെയ്യുന്ന കാര്യത്തിൽ പൊതുവേ എല്ലാവർക്കും താൽപര്യക്കുറവാണ്. ദാതാക്കളുടെ എണ്ണം തുലോം കുറവായിരിക്കും.

കഴിഞ്ഞ തലമുറക്കാർക്ക് പകർന്നു കിട്ടിയ ഒരു വരദാനമാണ് സത്യധർമ്മ ദാനങ്ങളെന്ന സദ്ഗുണങ്ങൾ എന്ന് തോന്നുന്നു. ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർ സാർ ഇപ്പോഴും ഒരു ഗാന്ധിയനാണ്. എന്നും വ്യതി

ഉദ്ഘാടനപ്രസംഗം...

പ്രൊഫസർ ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർക്കു 96 വയസ്സായി. ശാരീരികാവശതകൾ അവഗണിച്ചുകൊണ്ടു ഇപ്പോഴും കർമ്മനിരതനാണ്. വാർദ്ധക്യത്തിൽ മൗനമാണ് വേണ്ടതെന്ന് കാളിദാസൻ പറയുന്നു. മൗനമെന്നാൽ മനനം ചെയ്യുക എന്നർത്ഥം. കാളിദാസൻ പറയുന്നു:-

‘ശൈശവേഭ്യസ്തവിദ്യാനാം യൗവനേ വിഷയൈഷിണാം
വാർദ്ധകേ മുനിവൃത്തിനാം യോഗേനാന്തേതനു
ത്യജാം’

ബാല്യത്തിൽ വിദ്യാഭ്യാസം, യൗവനത്തിൽ ഗാർഹസ്ഥ്യജീവിതത്തിലെ ഭോഗങ്ങൾ, വാർദ്ധക്യമാകുമ്പോൾ തിരിഞ്ഞുനോക്കി ജീവിതം അർത്ഥപൂർണ്ണമായിരുന്നോ എന്നു മനനം ചെയ്യാനും ഇനിയുള്ള കാലം കൂടുതൽ അർത്ഥപൂർണ്ണമാക്കാൻ എന്തുചെയ്യാം എന്നു വിചാരിക്കാനും നമുക്കു കഴിയണം. അവസാനം മരണത്തെ പേടിക്കാതെ യോഗധ്യാനം ശീലിച്ചു സോച്ഛയാ അതിനെ വരിക്കാൻ തയാറാകണം. പ്രൊഫസർ സുധീർ കിടങ്ങൂർ ‘ലീലാപ്രഭു’ എന്ന പേരിൽ ചട്ടമ്പിസ്വാമികളെക്കുറിച്ച് പുസ്തകം

എഴുതിയിട്ടുണ്ടല്ലോ. ചട്ടമ്പിസ്വാമികൾ ഈ പ്രക്രിയയെക്കുറിച്ച് സൂചിപ്പിക്കാൻ ‘തടി തള്ളുക’ എന്നു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്.

യഥാർത്ഥത്തിൽ ഈ ചടങ്ങു ഉദ്ഘാടനം ചെയ്യാൻ സർവ്വമായോഗ്യനായ വ്യക്തി ശ്രീ. അയ്യപ്പൻ പിള്ളയാണ്. അദ്ദേഹത്തിനു 104 വയസ്സു കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. കർമ്മനിരതനും സാത്വികനുമായിത്തന്നെ ദീർഘായുഷ്മാനാകാൻ കഴിയുന്ന കാര്യത്തിൽ അദ്ദേഹം നമുക്കെല്ലാം മാതൃകാപുരുഷനാണ്. പക്ഷേ, ആയുസ്സിന്റെ കാര്യത്തിൽ ആർക്കും ആരെയും മാതൃകയാക്കാൻ സാദ്ധ്യമല്ലല്ലോ. അതെല്ലാം പൂർവ്വനിശ്ചിതമാണ്. ശ്രീ. ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർക്കു എല്ലാ ആയുരാരോഗ്യസൗഭാഗ്യങ്ങളും നേർന്നുകൊള്ളുന്നു. സദസ്യർക്കും എല്ലാ നന്മകളും നേരുന്നു. അക്കാദമിയുടെ പേരിൽ ഏർപ്പെടുത്തിയിട്ടുള്ള പുരസ്കാരം നേടിയ ചങ്ങനാശ്ശേരി എൻ.എസ്.എസ്. കോളേജിലെ വിദ്യാക്ഷി ഡോ.രേണു എസ്. ന് എന്റെ അഭിനന്ദനങ്ങൾ.

**കേരള യൂണിവേഴ്സിറ്റി,
മുൻ പ്രൊ വൈസ് ചാൻസലർ**

രിക്കുമായിരുന്നു അദ്ദേഹത്തിന്റെ ജീവിത മാതൃകയ്ക്ക് അധ്യാപകനായിരിക്കെ മഹാത്മാഗാന്ധി നേതൃത്വം നൽകിയ സ്വാതന്ത്ര്യ സമരത്തിന്റെ ഭാഗമായും അദ്ദേഹം പ്രവർത്തിച്ചു. താൻ അധ്യാപകനായി പ്രവർത്തിച്ചിരുന്ന സ്വന്തം നാട്ടിലെ സ്കൂളിൽ സ്വാതന്ത്ര്യദിനം സമുചിതമായി ആഘോഷിച്ചത് സ്കൂൾ അധികൃതർക്ക് ഇഷ്ടപ്പെട്ടില്ല എന്ന് ബോധ്യമായപ്പോൾ ആ സ്കൂളിലെ ജോലി വലിച്ചെറിയാൻ കരുത്ത് കാണിച്ചത് അദ്ദേഹത്തിന്റെ ജീവിതത്തിലെ വഴിത്തിരിവായി. അതിനാലാണ് മഹാത്മാഗാന്ധി കോളേജിൽ അധ്യാപകനാവാനും അദ്ദേഹത്തിന് സന്ദർഭമുണ്ടായത്. അധ്യാപനം കൊണ്ടു മാത്രം തൃപ്തി വരാത്തതിനാൽ അദ്ദേഹം ഒറ്റപ്പാലത്ത് ആചാര്യകുലവും മഹാത്മാഗാന്ധി കോളേജിൽ ഗാന്ധി പീസ്കോറും പിൻകാലത്ത് തിരുവനന്തപുരത്ത് കേരള ഹിന്ദി സാഹിത്യ അക്കാദമിയും സ്ഥാപിച്ചു.

ഹിന്ദിയിലും മലയാളത്തിലുമായി അറുപതിൽ പരം കൃതികളാണ് അദ്ദേഹം രചിച്ചത്. ഇതിൽ കഥകളും നാടകങ്ങളും നോവലും ഉപന്യാസങ്ങളും എല്ലാം ഉൾപ്പെടും. ചിത്രരചനയിലും അദ്ദേഹത്തിന് പ്രാവീണ്യമുണ്ട്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഗ്രന്ഥങ്ങളുടെയും പെയിന്റിംഗുകളുടെയും സമാഹാരങ്ങൾ ചേർത്ത് ഡൽഹിയിലെ കേരള ഹൗസ് ആഡിറ്റോറിയത്തിൽ നടന്ന മൂന്നുദിവസത്തെ പ്രദർശനം ഉദ്ഘാടനം ചെയ്തത് മുൻ കേന്ദ്രമന്ത്രി ഡോക്ടർ കരൺസിംഗായിരുന്നു. പുസ്തകങ്ങൾ പലതും പ്രകാശനം ചെയ്തത് അതിപ്രശസ്തരായ മഹാത്മാരാണ്. പ്രധാനമന്ത്രിമാരായിരുന്ന ഇന്ദിരാഗാന്ധിയും നരസിംഹറാവുവും എല്ലാം അവരിൽ ഉൾപ്പെടും. അദ്ദേഹം ഹിന്ദി ഭാഷയ്ക്ക് നൽകിയ സംഭാവനകൾക്കായി ഒരു ലക്ഷം രൂപയുടെ അവാർഡും പ്രശസ്തിപത്രവും 2005-ൽ അദ്ദേഹത്തിന് സമ്മാനിച്ചത് രാഷ്ട്രപതിയായിരുന്ന ഡോക്ടർ അബ്ദുൾകലാമായിരുന്നു. ആ തുക പ്രധാനമന്ത്രിയുടെ സുനാമി സഹായനിധിക്ക് സമ്മാനിക്കാൻ ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർ സാറിന് ഒരു മടിയും തോന്നിയില്ല.

പല ഹിന്ദി സമ്മേളനങ്ങളിൽ വെച്ചും അദ്ദേഹം ആദരിക്കപ്പെട്ടു. ഹിന്ദി പ്രദേശങ്ങളിലെ ഭാഷാവിദഗ്ധർ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഹിന്ദികൃതികളുടെ ഗുണമേന്മകണ്ട് അത്ഭുതപ്പെട്ടു. അങ്ങനെയാണ് അദ്ദേഹത്തിന് കേരളത്തിലെ പ്രേംചന്ദ് എന്ന പേർ ലഭിച്ചത്. അത് നൽകിയതാകട്ടെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഇതു

വരെ പ്രസിദ്ധീകൃതമായ പല ജീവചരിത്രങ്ങളിൽ ഒന്ന് രചിച്ച പ്രസിദ്ധ ഹിന്ദിസാഹിത്യകാരനും പോസ്റ്റ് ഗ്രാഡുവേറ്റ് വിഭാഗത്തിലെ പ്രൊഫസറുമായ മീററ്റ് സ്വദേശി ഡോക്ടർ നന്ദൻസിംഗും. പ്രൊഫസർ ചന്ദ്രശേഖരൻ നായരുടെ അപാരമായ ഹിന്ദി പരിജ്ഞാനം കേന്ദ്ര സർക്കാരിന്റെ വകുപ്പുകളിലെ ഹിന്ദിവൽക്കരണത്തിന് പ്രയോജനപ്പെടുമെന്ന കണ്ടെത്തലിനെത്തുടർന്ന് അദ്ദേഹത്തെ പതിനഞ്ചു മന്ത്രാലയങ്ങൾക്കായുള്ള ഉപദേഷ്ടാവായി കേന്ദ്ര സർക്കാർ നിയമിച്ചു. യൂണിവേഴ്സിറ്റി ഗ്രാന്റ്സ് കമ്മീഷനും അദ്ദേഹത്തിന്റെ സേവനങ്ങൾ പ്രയോജനപ്പെടുത്തി. ഇത്തരം പ്രവർത്തനങ്ങൾ കണക്കിലെടുത്തുകൊണ്ട് അദ്ദേഹത്തിന്റെ സുഹൃത്തുക്കളും ആരാധകരും ചേർന്ന് രചിച്ച ഗ്രന്ഥം പ്രകാശിപ്പിച്ചതാകട്ടെ ശ്രീ. എൽ.കെ. അദാനിജിയും. 1979-ലും മറ്റും കേരളസർക്കാരിന്റെ പാഠ്യപുസ്തക സമിതിയിൽ അംഗമായും പ്രൊഫസർ ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർ സേവനം അനുഷ്ഠിച്ചിട്ടുണ്ട്.

അറുപതിൽപരം പുസ്തകങ്ങളും എഴുത്തുനിൽ പരം ലേഖനങ്ങളും രചിക്കുക എന്നത് ചില്ലറ കാര്യമല്ല. ആ കൃതികളെപ്പറ്റി പഠിച്ച് തീസിസ് സമർപ്പിച്ച് ഡോക്ടറേറ്റ് നേടിയവരുടെ എണ്ണം തന്നെ ആറോളം വരും എന്നതും അത്ഭുതം ഉളവാക്കുന്നു. അർപ്പണമനോഭാവത്തോടൊപ്പം കൃത്യനിഷ്ഠ, തീവ്രശ്രദ്ധ എന്നിവ സംയോജിപ്പിച്ചുള്ള രചനാരീതിയും കൂടി സ്വീകരിക്കുന്നവർക്ക് മാത്രമേ ഇത്തരം അത്ഭുതങ്ങൾ സൃഷ്ടിക്കാനാവൂ. അഗാധമായ ഭാഷാപരിജ്ഞാനം, കേരളത്തിന്റെ മാത്രമല്ല, ഭാരതത്തിന്റെയും ചരിത്രത്തെപ്പറ്റി അദ്ദേഹത്തിനുള്ള അപാരമായ പാണ്ഡിത്യം, ഭാരതീയ സംസ്കാരത്തെയും അതിന്റെ പാരമ്പര്യത്തെയും പറ്റിയുള്ള അവഗാഹമായ ജ്ഞാനം എന്നിവ വെളിവാക്കുന്നവയാണ് അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൃതികൾ.

ഇദ്ദേഹത്തിന് ഇതിനകം ലഭിച്ച പുരസ്കാരങ്ങളെപ്പറ്റി ഇവിടെ വിശദമായി പരാമർശിക്കുവാൻ എനിക്ക് ഉദ്ദേശമില്ല. കാരണം സമയക്കുറവുതന്നെ. എന്നിരുന്നാലും 10-20 സമ്മാനങ്ങളുടെ കൂട്ടത്തിൽ മലയാളം സമ്മാനിച്ച രാമദാസമിഷന്റെ എഴുത്തച്ഛൻപുരസ്കാരം, മഹാരാജാ ചിത്തിര തിരുനാൾ പുരസ്കാരം, വിദ്യാധിരാജാ ശ്രേഷ്ഠപുരസ്കാരം എന്നിവയെപ്പറ്റി പരാമർശിക്കാതെ വയ്യ.

പ്രിയപ്പെട്ട പ്രൊഫസർ, ധന്യമാണ് താങ്കളുടെ ജീവിതം. വയസ്സായിപ്പോയി, ചെയ്യാനുള്ളതെല്ലാം

अपना संपूर्ण जीवन ही हिन्दी के लिए समर्पित

आचार्यश्रेष्ठ डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायरजी

(डॉ.तंकमणि अम्मा के मुख्य भाषण के कतिपय अंश)

डॉ.तंकमणि अम्मा

केरल हिन्दी साहित्य अकादमी जो गत चार दशकों से हिन्दीतर प्राप्त केरल में कार्यरत है, उसके ३८वें वार्षिक समारोह में सर्वप्रथम उसके संस्थापक आचार्यवर डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर जी का शत-शत वंदन अभिनंदन करना ही मेरा परम कर्तव्य है। अपना संपूर्ण जीवन ही उन्होंने राष्ट्रभाषा हिन्दी तथा उसके साहित्य के प्रचार-प्रसार तथा संवर्द्धन के लिए समर्पित किया है। बहु आयामी प्रतिभावान नायर जी कवि, नाटककार, कहानीकार, उपन्यासकार, जीवनीकार, आत्मकथाकार, निबंधकार, इतिहासकार आदि के रूप में लब्ध प्रतिष्ठित हैं। महाकाव्य, खण्डकाव्य, नाटक आदि को हिलाकर उनकी रचनाओं की संस्था करीब सत्तर हैं। मलयालम और हिन्दी के रचनाकार के अतिरिक्त चित्रकार, गांधीवादी विचारक, प्राध्यापक आदि रूपों में भी उन्होंने अपनी इन्द्रधनुषी प्रतिभा का चमत्कार दर्शाया है। नायरजी

के व्यक्तित्व और कृतित्व पर कई ग्रंथ प्रकाशित हो चुके हैं तथा उनपर शोधकार्य करके कई विद्वानों ने विभिन्न विश्वविद्यालयों से पीएच.डी की उपाधि भी पायी है. विश्व हिन्दी सम्मान सहित कई सम्मान और पुरस्कार भी डॉ.नायर को मिले हैं।

केरल जैसे हिन्दीतर प्रात में हिन्दी के प्रचारार्थ उन्होंने केरल हिन्दी साहित्य अकादमी की स्थापना की है जिसके तहत विगत सैंतीस सालों से ग्रंथों का प्रकाशन, लोकार्पण, विविध विधाओं के रचनाकारों को पुरस्कार व सम्मान वितरण आदि कार्य भी सुचारु, रूप से चल रहे हैं। अकादमी के समारोहों में देश के राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, प्रधानमंत्री, मंत्रीगण, बड़े-बड़े साहित्यकार, केरल के राज्यपाल, मुख्यमंत्री, मंत्रीगण, लेखक सबों ने भाग लेकर अकादमी की गरिमा को बढ़ाया है।

അദ്ധ്യക്ഷപ്രസംഗം...

ചെയ്തുകഴിഞ്ഞു, ഇനിയുള്ള ദിനങ്ങൾ വിശ്രമത്തിനായി മാത്രം എന്നിങ്ങനെയുള്ള തെറ്റായ ചിന്താഗതി പുലർത്തുന്ന ആളല്ല താങ്കൾ എന്നതിന് തെളിവാണ് 'ശ്രീമദ് മഹാഭാഗവതം ഏകാദശസ്കന്ധം' എന്ന ഗ്രന്ഥം അടുത്തകാലത്ത് രചിക്കുക വഴി താങ്കൾ തെളിയിച്ചിരിക്കുന്നത്. ഹിന്ദി സാഹിത്യരംഗത്തെയും വിവിധ കലാരംഗങ്ങളിലെയും താങ്കളുടെ നേട്ടങ്ങളെ കണക്കിലെടുത്ത് താങ്കളെ അതിന് അനുഭവിക്കുന്നതോടൊപ്പം ഈ കഠിനാദ്ധ്വാനത്തിന് പ്രചോദനം നൽകിയിരുന്ന താങ്കളുടെ സഹായർമ്മിണി ശ്രീമതി ശാരദ എന്ന മഹതിയുടെ പാവനസ്മരണയ്ക്കു മുന്നിൽ ആദരാഞ്ജലികൾ അർപ്പിക്കാനും ഈ സന്ദർഭം ഉപയോഗിച്ചുകൊള്ളട്ടെ. പ്രിയ പിതാവിന്റെ മനസ്സ് കണ്ടറിഞ്ഞ് അദ്ദേ

ഹത്തിന്റെ ദൗത്യം തുടരാനും അക്കാദമിയുടെ ജനറൽ സെക്രട്ടറി സ്ഥാനം ഏറ്റെടുക്കാനും മുന്നോട്ടുവന്ന പുത്രീ സുനന്ദയെ അഭിനന്ദിക്കാനും ഈ സന്ദർഭം ഉപയോഗിക്കുന്നു.

കടന്നുവന്ന പാതയിലൂടെത്തന്നെ ഇനിയും അനേകായിരം കാതങ്ങൾ നടന്നു നീങ്ങാൻ സർവ്വേശ്വരൻ താങ്കൾക്ക് ആരോഗ്യവും ഉന്മേഷവും ശക്തിയും നൽകുമാറാകട്ടെ എന്ന് പ്രാർത്ഥിച്ചുകൊണ്ടും ഇന്ന് അവാർഡ് സ്വീകരിച്ച ശ്രീമതി രേണുവിനെ അഭിനന്ദിച്ചുകൊണ്ടും എന്റെ വാക്കുകൾ ഉപസംഹരിക്കുന്നു.

ജയ്ഹിന്ദ്.

ചെയർമാൻ, യൂണിവേഴ്സിറ്റി എത്തിക്സ് കമ്മിറ്റി, കേരള മെഡിക്കൽ യൂണിവേഴ്സിറ്റി, തൃശൂർ

സർഗഭാരതത്തിന്റെ ശക്തമായ പ്രതിബിംബമാണ് ചർക്കയിൽ നൂൽ നൂൽക്കുന്ന ഗാന്ധിജി. സർഗ്ഗാത്മകതയുടെയും സ്വാശ്രയത്വത്തിന്റെയും ലാളിത്യത്തിന്റെയും പ്രതീകമാണത്. നൂറ്റാണ്ട് പിന്നിടുമ്പോഴും ഈ പ്രതീകത്തിന് പകരം വയ്ക്കാൻ മറ്റൊന്നും നമുക്കില്ല. നാൾക്കുനാൾ ഗാന്ധിയൻ ആദർശങ്ങളുടെ പ്രസക്തി കൂടുന്നതേയുള്ളൂ എന്നതാണ് വാസ്തവം. ഇക്കാര്യത്തിന് ഇന്നത്തെ ചടങ്ങിനുള്ള പ്രസക്തി കൂടി പറയേണ്ടതുണ്ട്. പഞ്ഞിയിൽ നിന്ന് ചർക്ക കൊണ്ട് നൂൽ നൂക്കുകയും അതുപയോഗിച്ച വിവിധ തരം വസ്ത്രങ്ങൾ നെയ്തുണ്ടാക്കുകയും ചെയ്യുന്നതുപോലെ ഭാരതീയ പൗരാണിക സംസ്കൃതിയിൽ നിന്നു ആശയങ്ങളും ഭാഷ്യങ്ങളും ഉൾക്കൊണ്ട് അതുപയോഗിച്ച് വിവിധ സാഹിത്യശാഖകളിൽ കൃതികൾ സൃഷ്ടിക്കുകയും ചെയ്യുന്ന മഹത്തായ ഗാന്ധി പദ്ധതിയാണ് ഡോ. എൻ.ചന്ദ്രശേഖരൻ നായരുടെ സാരസ്വതം. കവിത, ചെറുകഥ, നോവൽ, നാടകം, കലാ സാഹിത്യപഠനം, ജീവ

ചരിത്രം തുടങ്ങി വിവിധ സാഹിത്യ ശാഖകളിലെ രചനകൾക്കു പുറമെ അഭിനന്ദനാർഹമായ അനേകം ചിത്രങ്ങളും ശില്പങ്ങളും ഇതിനകം അദ്ദേഹത്തിന്റെ സൃഷ്ടികളായിട്ടുണ്ട്.

ഗാന്ധിജിക്ക് പുറമേ, നാടാകെ നമിക്കുന്ന രവിന്ദ്രനാഥ ടാഗോറും, ശ്രീരാമകൃഷ്ണ പരമഹംസനും സ്വാമി വിവേകാനന്ദനും ജവഹർലാൽ നെഹ്രുവും വിനോബാഭാവേയും ജയപ്രകാശ് നാരായണും ശ്രീശങ്കരനും വിദ്യാധിരാജനും മനസ്സ് പത്മനാഭനും കേളപ്പജിയും മന്ദമൻ അവർകളും ഉൾപ്പെടെയുള്ള പ്രതിഭാശാലികൾ ഡോ. ചന്ദ്രശേഖരൻ നായരുടെ സ്വഭാവ രൂപീകരണത്തിൽ കാര്യമായ സ്വാധീനം ചെലുത്തി എന്നത് അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൃതികളിൽ നിന്നും വ്യക്തമാണ്. ഇവർക്കു പുറേ വിശ്വസംസ്കാര നല്ലിലെ ജ്യോതിസ്സുകളായ വാത്മീകിയും വ്യാസനും കാളിദാസനും ഭാസനുമെല്ലാം ഡോക്ടർ എൻ.ചന്ദ്രശേഖരൻ നായരെ സ്വാധീനിച്ച

डॉ.तंकमणि अम्मा के मुख्य भाषण के कतिपय अंश...

केरल जैसे हिन्दीतर प्रांत में इस प्रकार की एक हिन्दी अकादमी का चलाना कितना कष्ट साध्य कार्य है, उसका बयान करने की आवश्यकता नहीं। केरल हिन्दी साहित्य अकादमी शोध पत्रिका शीर्षक एक शोधपत्रिका भी डॉ.नायर जी के संपादकत्व में प्रकाशित हो रही है। डॉ.नायर जी की दीर्घदर्शिता, संगठन कुशलता ने अकादमी के कार्यकलापों को उच्च स्तर का बनाया है। हर साल वे नयी खोज को लेकर अवतरित होते हैं। अब वे छियानब्बे साल के हो चुके हैं। इस साल के एक नया कार्यक्रम उन्होंने शुरू किया है। केरल के विश्वविद्यालयों से हिन्दी में पीएचडी. उपाधि प्राप्त शोधप्रबंधों से सर्वश्रेष्ठ शोध प्रबंध का चयन कर उसे पचास हजार (50,000) रुपये का डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर हिन्दी शोध पुरस्कार देने का शुभारंभ वर्ष 2018 से हुआ है। इस साल यह शोध पुरस्कार एन.एस.एस.

हिन्दू कॉलेज, चंगनाशशेरी के हिन्दी विभाग की सह आचार्य डॉ.एस.रेणु को उसके शोध प्रबन्ध पर मिल रहा है। एतदर्थ डॉ.रेणु का हार्दिक अभिनंदन। नायर जी ने यह घोषण की है कि आगामी सालों में भी यह पुरस्कार प्रदान किया जाएगा। यह तो किसी भी शोध-प्रबन्ध पर दिया जानेवाला केरल का, शायद भारत का ही सर्वोच्च पुरस्कार है।

छियानब्बे साल का यह चिर युवा अब भी रचनात्मक कार्यों में पूर्ण रूप से लगा हुआ है। उनकी लेखनी निरंतर चलती रहे, भगवान से यही प्रार्थना है। गुरुवर का आशीर्वाद इस विनीता शिष्या पर भी बरसे, यह विनती भी। जन्मदिवस के अवसर पर आचार्यवर को शुभकामनाएँ। जय हिन्द - जय हिन्दी।

**पूर्व प्रोफ. एवं डीन, केरल विश्वविद्यालय,
तिरुवनन्तपुरम।**

ജ്ഞിതവര്യരാണ്. ഡോ. നായരുടെ വഴിത്താരകളിൽ അവരും വെളിച്ചം പകർന്നിട്ടുണ്ട്.

സജ്ജനങ്ങൾക്ക് മാർഗ്ഗദർശനം നൽകിയ ജ്ഞാനികളുടെ നാടാണ് ഭാരതം. റോൾ മോഡലുകൾ നിറഞ്ഞു നിന്ന സുവർണ്ണകാലമായിരുന്നു കൊഴിഞ്ഞുപോയ ഇരുപതാം ശതകത്തിന്റെ ആദ്യ ദശകങ്ങൾ. പിൻക്കാലത്ത് റോൾമോഡൽ എന്ന പദത്തിന്റെ നിർവചനത്തിൽ തന്നെ മാറ്റം സംഭവിച്ചു പോയി. ശാരീരികമായ പേശീബലവും സിക്സ് പാക്കും അഴകളവുകളും കാട്ടി ജനക്കൂട്ടത്തെ ആകർഷിക്കാനും ധനസ്രോതസുകളെ വരുതിയിലാക്കാനും കഴിവുള്ളവരും വിനോദകലകളിലൂടെ ആൾക്കൂട്ടത്തെ ആകർഷിക്കുന്ന താരരാജാക്കന്മാരും രാജകുമാരികളുമൊക്കെയാണ് ഇന്നത്തെ റോൾമോഡലുകൾ. സ്വഭാവഗുണങ്ങൾക്കോ വ്യക്തിമാഹാത്മ്യത്തിനോ, രാജ്യത്തിനായുള്ള സംഭാവനകൾക്കോ ഇന്ന് പ്രസക്തി കാണുന്നില്ല.

രാഷ്ട്രതാൽപര്യങ്ങളെ പണയംവെച്ച് ചുതുകളിയിലൂടെ താൽക്കാലിക നേട്ടങ്ങൾ കൈവരിക്കുന്ന വിരുതന്മാരും കോടികളുടെ തുക കടമെടുത്ത് ബാങ്കുകൾ കാലിയാക്കിയശേഷം രാജ്യംവിട്ട് പോയി നികുതിദായകരെ കൊഞ്ഞനം കാട്ടുന്ന കലയിൽ ചാതുര്യം നേടിയവരും ഇക്കൂട്ടത്തിൽപ്പെടുന്നു. നികുതി വെട്ടിച്ചും അധർമ്മികത പ്രവർത്തനങ്ങളിലൂടെയും കോടി ക്ലബ്ബിൽ കയറി പറ്റുന്ന സിനിമാ താരങ്ങളും അഭിനവമാതൃകകളാണ്. മാധ്യമങ്ങളുടെ കണ്ണിലുണ്ണികളായി അവർ വിലസിക്കുന്നു.

ആശ്വേഷങ്ങളേയുള്ളോ, വ്യക്തിമാഹാത്മ്യം എവിടെ പോയ്‌മറഞ്ഞു എന്ന് സംശയം തോന്നുന്ന വിധത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്ന കപടവേഷധാരികളെക്കൊണ്ട് പൊതുരംഗം അധഃപതിച്ചു കഴിഞ്ഞു. വ്യക്തിപ്രഭാവം, ജ്ഞാനപ്രകാശം, ദേശീയോദ്ഗ്രന്ഥനം, ആദ്ധ്യാത്മിക തേജസ്സ് തുടങ്ങിയ പദങ്ങൾക്ക് ഏതോ യുക്ത്യാതീത വ്യാവഹാരിക ഭാഷയുടെ പ്രതീതിയാണ് ഇന്ന് അനുഭവപ്പെടുന്നത്.

മുമ്പ് ഇതായിരുന്നില്ല സ്ഥിതി. സ്വാതന്ത്ര്യപൂർവ്വ കാലഘട്ടത്തിൽ ഇപ്പറഞ്ഞ പദങ്ങൾക്ക് അവഗാഹമായ അർത്ഥമാനങ്ങളുണ്ടായിരുന്നു. പ്രാർത്ഥനയും പ്രതീക്ഷയുമായി ഈ അമൂർത്ത പദങ്ങളുടെ പ്രവർത്തിപഥത്തിലെ സാക്ഷാൽക്കാരത്തിനായി കാത്തിരുന്ന മുൻ തലമുറയിലെ യുവജനതയ്ക്ക് മുമ്പിൽ അന്ന് തുറന്നുകിടന്നിരുന്നത് സത്യത്തിന്റെ

മാർഗ്ഗമായിരുന്നു. അവർക്ക് വ്യക്തമായ ദിശാബോധമുണ്ടായിരുന്നു.

പ്രതീക്ഷാനിർഭരമായ ആ ഭൂതകാലത്തിൽ നിന്നും കൊളുത്തിയ നെയ്ത്തിരിയുമായി ഇടറാത്ത ചുവടുകളുമായി ഉറച്ചുനിൽക്കുന്ന സമ്പന്നന്മാർക്കും ഇന്നും നമ്മുടെയിടയിലുണ്ട് എന്നത്, ഭാരതത്തിന്റെ ഭാഗ്യം. ആ നിരയുടെ മുൻനിരയിലാണ് ഡോ.എൻ. ചന്ദ്രശേഖരൻ നായരുടെ ഉന്നത സ്ഥാനം. ഒരു പ്രസ്ഥാനത്തിന്റെയും ഭാഗമാകാതെ സ്വയം ഒരു പ്രസ്ഥാനമായി തന്നെ നിലകൊള്ളുന്ന അപൂർവ്വവും വ്യതിരിക്തവുമായ മഹത്വമായി അദ്ദേഹം നമ്മുടെ മുമ്പിലുണ്ട്. വൻവൃക്ഷങ്ങളുടെ ചില്ലയിലോ തണലിടത്തോ നിന്ന് ഇളവേൽക്കാൻ കൂടാതെ ഒറ്റയ്ക്കൊരു വടവൃക്ഷമായി നിലകൊള്ളുന്ന അദ്ദേഹം സ്വാശ്രയത്വം, സ്വാഭിമാനം, സർഗ്ഗാത്മകപ്രഭാവം എന്നിവയുടെ പ്രതീകമാണ്. അദ്ദേഹത്തിൽ പ്രകടമാകുന്ന ഈ മുർത്തീഭാവത്തെ നമുക്ക് ചന്ദ്രശേഖര പ്രഭാവമെന്ന് വിളിക്കാം.

പ്രകൃതിയുടെ അനുഗ്രഹങ്ങളാണ് വെളിച്ചവും, കാറ്റും, വെയിലും, മഴയുമെല്ലാം. ഇവ അനുഭവിച്ച് സായുജ്യമടയുമ്പോൾ നാം സന്തുഷ്ടരാണ്. എന്നാൽ ഇടയ്ക്ക് പ്രചണ്ഡമായി മാറാനുള്ള പ്രകൃതിയുടെ രൂദ്രതാണ് ഡവത്തെ കൂടി പ്രതിരോധിച്ചു നിൽക്കുന്ന ഒരു വടവൃക്ഷത്തെയാണ് ഡോ. എൻ.ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർ നമ്മെ ഓർമ്മിപ്പിക്കുന്നത്. ഗ്രീഷ്മ താപത്തിന്റെ തീവ്രത സ്വയം ഏറ്റെടുത്ത് പകരം ശുദ്ധമാരുതന്റെ കുളിർമ്മയും സ്വച്ഛതയും ജീവജാലങ്ങൾക്ക് സമ്മാനിച്ചും കാറ്റിന്റെ ഗതിയനുസരിച്ച് ഇലകളുടെ ചെറുചലനങ്ങളിലൂടെ കിലുകിലാരവം പുറപ്പെടുവിച്ചും ശിഖരങ്ങളിലെ പൂഷ്പങ്ങൾ പുറപ്പെടുവിക്കുന്ന സൗരഭ്യം നിർലോപം വിതറിയും നാവിന് രുചിയേറുന്ന മധുരഫലങ്ങൾ സർവ്വചരാചരങ്ങൾക്കുമായി സമ്മാനിച്ചും വിരാജിക്കുന്ന ഈ മഹാവൻവൃക്ഷം ഇനിയും വളരെക്കാലം നമ്മുടെ ഭൂമിയിൽ ഉറച്ചുനിൽക്കട്ടെ എന്ന് നമുക്ക് ഒന്നായി പ്രാർത്ഥിക്കാം.

നമിക്കാം നമുക്കീ വിജ്ഞാനവൃക്ഷത്തെ ഇരിക്കാമതിൻ ചോട്ടിൽ സ്വച്ഛന്ദ നിർവൃതിയുമായ് പ്രാർത്ഥിക്കാമതിന്നായുരാരോഗ്യത്തിനായ് ഏകദൈവമാരോഗ്യ സംപുഷ്ട സമൃദ്ധികൾ ജയ് ഹിന്ദ്.

മുൻ പ്രിൻസിപ്പാൾ, എം.ജി.കോളേജ്, തിരുവനന്തപുരം

വിശ്വമാനവികതയുടെ അടയാളമായ പ്രൊഫസർ എൻ. ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർ

ഡോ.റ്റി.പി.ശങ്കരൻകുട്ടി നായർ

തിരുവനന്തപുരം ശാസ്ത്രമംഗലം രാജാകേശവദാസ് ഹൈസ്കൂളിൽ എട്ടാംക്ലാസിലെ ഹിന്ദി അധ്യാപകൻ അനന്തകൃഷ്ണൻനായരായിരുന്നു. അദ്ദേഹം ഞങ്ങളെ പഠിപ്പിച്ചിരുന്നത് ഹിന്ദിസാഹിത്യത്തിലെ കഥകളായിരുന്നു. ഇത് ഉപപാഠപുസ്തകമായിരുന്നു അന്ന്. അന്നുമുതൽ കേൾക്കുന്ന പേരുകളാണ് സുമിത്രാനന്ദൻപത്, പ്രഭാകർ മാച്ചവേ, പ്രേമചന്ദ്, നിരാല, ഹരിവംശറായ് ബച്ചൻ. ഇവരിൽ പലരുടേയും കൃതികൾ പ്രീഡിഗ്രിക്കും ഡിഗ്രിക്കും പഠിക്കാൻ സാധിച്ചു എന്നുള്ളത് വലിയൊരു അനുഭവമായിരുന്നു. 1980ൽ യൂണിവേഴ്സിറ്റി കോളേജിലേക്ക് കോഴിക്കോട് നിന്ന് സ്ഥലംമാറ്റത്തിൽ വന്നയിടയ്ക്കാണ് പി.റ്റി.ഭാസ്കരപണിക്കരും ഡോ.വി.ഐ.സുബ്രഹ്മണ്യവും ചേർന്ന് ആയുർവ്വേദകോളേജിന് സമീപമുള്ള ദ്രാവിഡ പഠന കേന്ദ്രത്തിൽ തുടങ്ങിയ അന്തർ വൈജ്ഞാനികകേന്ദ്രത്തിന്റെ (ഇന്റർഡിസിപ്ലിനറി സ്റ്റഡീസിന്റെ) സെക്രട്ടറിയായി എന്നെ തിരഞ്ഞെടുത്തത്.

ഇതിന്റെ പ്രാരംഭസമ്മേളനങ്ങൾക്ക് കാർഡുകൾ എഴുതി എല്ലാവരേയും അറിയിച്ചതും ഞാനായിരുന്നു. അതിനു കാരണം എന്നെ ആദ്യ മീറ്റിംഗിലേക്ക് ക്ഷണിച്ചതും മലബാർ ജില്ലാബോർഡിന്റെ (1953-56) അവസാനത്തെ അധ്യക്ഷനും ഭാഷാ ഇൻസ്റ്റിറ്റ്യൂട്ടിന്റെ എഡിറ്ററുമായ പി.റ്റി.ബി.യായിരുന്നു (1921-1997).

1983 ഫെബ്രുവരിയിലേക്ക് ഞങ്ങൾ നിശ്ചയിച്ചിരുന്നതും പ്രൊഫ.എം.പി.മന്മഥന്റെ മരുമകൻ കുടിയായ എം.ജി.കോളേജ് ഹിന്ദിവകുപ്പ് അധ്യക്ഷനായിരുന്ന ഡോ.എൻ.ചന്ദ്രശേഖരൻ നായരെ ആയിരുന്നു. **ഹിന്ദി സാഹിത്യവും സാമൂഹ്യസമരവും** എന്ന വിഷയമായിരുന്നു ഞങ്ങൾ ഡോ.നായർക്ക് നൽകിയിരുന്നതും. എല്ലാ രണ്ടാം ശനിയാഴ്ചകളിലും വൈകിട്ട് നാലിനായിരുന്നു ചർച്ച. ഒരു വിഷയത്തെക്കുറിച്ച് ഒരാൾ പ്രബന്ധം അവതരിപ്പിക്കുകയും അതിനെക്കുറിച്ചുള്ള തുടർ ചർച്ചകളുമാണ് പിന്നീട് നടക്കുക.

1983 ഫെബ്രുവരി രണ്ടാംശനിയാഴ്ചത്തേക്ക് വിഷയം എഴുതിക്കൊണ്ട് താരതമ്യേന പൊക്കം കുറഞ്ഞ ഖാദി പാന്റും ഷർട്ടും ധരിച്ചിരുന്ന ഡോ.ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർ എത്തി. ചർച്ചകൾക്കായി ഞങ്ങൾ ക്ഷണിച്ചിരുന്നതും ആർട്സ് കോളേജിലെ ഹിന്ദി പ്രൊഫസർ സി.ജി.രാജഗോപാൽ, യൂണിവേഴ്സിറ്റി കോളേജിലെ ഹിന്ദി പ്രൊഫസർ ഡോ.ടി.

എം.രാജഗോപാൽ, മഹാരാജാസ് കോളേജിലെ ഹിന്ദി പ്രൊഫസർ ഡോ. സി.പി.രാജഗോപാലൻനായർ കാർഷിക സർവ്വകലാശാല അസിസ്റ്റന്റ് രജിസ്ട്രാർ കെ.ജി.ബാലകൃഷ്ണപിള്ള എന്നിവരായിരുന്നു. കൂടാതെ ഡോ.വേദമണി മാനുവലും (ഇംഗ്ലീഷ് പ്രൊഫസർ, കേരള സർവ്വകലാശാല), ഡോ.എൻ.ആർ.വിശാലാക്ഷി (കേരള സർവ്വകലാശാല പൊളിറ്റിക്സ് പ്രൊഫസർ), വിദ്യാഭ്യാസ വിചക്ഷണനായ ഡോ. എം.ഹരിദാസ്, ശ്രീ.കാട്ടൂർ നാരായണപിള്ള, ആർട്ട് ഗ്രൂപ്പ് സെക്രട്ടറി ദാമോദരൻ തുടങ്ങിയവരായിരുന്നു. സി.കെ.മുസ്സത്, പുതുശ്ശേരി രാമചന്ദ്രൻ, കെ.വി.സുരേന്ദ്രനാഥ്, ഹിന്ദി പ്രൊഫസർ വിശ്വനാഥയ്യർ (കൊച്ചി സർവ്വകലാശാല) എന്നിവരും എത്തിയിരുന്നു. 4 മുതൽ 7 വരെ സ്വാതന്ത്ര്യസമരത്തിൽ ഹിന്ദി സാഹിത്യത്തിന്റെ പങ്ക് അനാവരണം ചെയ്താണ് എല്ലാവരും സംസാരിച്ചത്. ഇടയ്ക്ക് ചായയും വടയും.

ചർച്ച കഴിഞ്ഞ് പിരിയുന്നതിനു മുൻപ് ഡോ.ചന്ദ്രശേഖരൻ നായരെ ഒരു ദൗത്യം ഏല്പിച്ചു. ഇൻഡിസ് അധ്യക്ഷനായ പി.റ്റി.ബി. കേരള ഹിന്ദി സാഹിത്യ അക്കാദമി എന്ന പേരിൽ ഒരു സാഹിത്യസംഘം രജിസ്റ്റർ ചെയ്ത് പ്രവർത്തിക്കണം. അതാണ് ഡോ. നായർ അധ്യക്ഷനായി പ്രവർത്തിക്കുന്ന കേരള ഹിന്ദി സാഹിത്യ അക്കാദമി. അക്കാദമി വളർന്നു, മാസികകൾ, പുസ്തകങ്ങൾ, പരിഭാഷകൾ, പുരസ്കാരങ്ങൾ എന്നിവ നൽകുന്ന വലിയ സംഘടനയായി ഈ കേരളത്തിലെ പ്രേംചന്ദ്രിന്റെ നേതൃത്വത്തിൽ, അശ്രാന്ത പരിശ്രമത്തിൽ.

കേരളത്തിലെ പ്രേംചന്ദ് എന്ന പേരിനെക്കാൾ ഡോ.ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർക്ക് ലഭിക്കേണ്ട പേർ കേരളത്തിലെ സുമിത്രാനന്ദൻ പത്ത് എന്നാണ്. പന്തിന്റെയും ജി.ശങ്കരക്കുറിപ്പിന്റെയും സാഹിത്യ സംഭാവനകളെ താരതമ്യം ചെയ്തൊരു പഠനം ഡോ.നായർ നടത്തുകയുണ്ടായി. അതും പുസ്തകരൂപത്തിലും വന്നു. എന്റെ അമ്മാവൻ വിദാൻ ടി.പി.രാമകൃഷ്ണപിള്ളയുടെ പേരിൽ ഏർപ്പെടുത്തപ്പെട്ട സാഹിത്യപുരസ്കാരം 1998-ൽ ഡോ.നായർക്ക് ലഭിച്ചു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രധാന മലയാള നോവലുകളിലൊന്നായ സീതമ്മ പ്രസ്തുത പുരസ്കാരത്തിന് ശുപാർശ ചെയ്തതും എന്റെ അമ്മ പരേതയായ ടി. എൻ.ലക്ഷ്മിക്കുട്ടിഅമ്മയായിരുന്നു.

पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों का व्यवहार - एक विवेचन

धर्म, दर्शन और जीवन से जुड़े पौराणिक और पुरावृत्त तत्व किसी भी राष्ट्र की सांस्कृतिक धरोहर होते हैं। प्रत्येक काल के प्रत्येक मानव की अनुभूति इसमें अन्तर्निहित है। अतः इसमें मानवीय चेतना के किसी भी आन्तरिक या बाह्य पक्ष की अभिव्यक्ति करने की असीम शक्ति होती है। इसलिए ही ये पौराणिक और पुरावृत्त तत्व किसी भी समय में साहित्यकार के सृजनात्मक शक्ति का प्रेरक रहे हैं। प्राचीन काल से लेकर संवेदनशील साहित्यकार सर्गप्रक्रिया में सक्रिय होते समय अपनी गहन अनुभूति एवं सामाजिक प्रतिक्रिया को व्यक्त करने के लिए अनायास ही इन पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों की सहारा लेते रहे हैं।

करके समकालीन यथार्थों और सामाजिक-राजनैतिक जीवन की सच्चाइयों को अभिव्यक्त करने में इन्हीं तत्वों का प्रयोग कहाँ तक सहायक सिद्ध हुआ है - पकड़ने का प्रयास है। साथ ही साथ आधुनिक नाटकों को वस्तुपरक और शिल्पपरक दोनों पहलुओं को प्रभावित करने में और संप्रेषण के सामर्थ्य को बढ़ाने में पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों का योग कितना है, इसका विश्लेषण यहाँ किया गया है।

आधुनिक साहित्यकार, विशेषकर सत्तरोत्तर युग के नाटककार जो अपने समय के गैरमानवीय सामाजिक परिस्थितियों की भीषण वास्तविकताओं तथा उनके बीच स्वत्व निष्ठ से विह्वल होकर तडपते व्यक्ति की कराह के पीछे की भीतरी सच्चाइयों की खौफनाक स्थितियों से पाठक का साक्षात् कराना अपना रचनात्मक धर्म समझता है, ऐसे बिम्ब-प्रतीकादियों या वागतीत संप्रेषण साधनों की तलाश में पौराणिक और अन्य पुरावृत्त परक तत्वों में अपना अभीष्ट का साक्षात्कार पाता है।

प्रथम अध्याय में सृजनात्मक चेतना की विवेचना और रचना प्रक्रिया में बिम्ब प्रतीकादियों की भूमिका का अनावरण करके दोनों के बीच के पारस्परिक संबन्ध को मनोवैज्ञानिक स्तर पर व्याख्यायित करने का प्रयास है। साथ ही कलात्मक उपादान के रूप में पौराणिक विषयवस्तुओं की बिंबात्मकता और प्रतीकात्मकता का उद्घाटन करके साहित्य में उनका महत्व निर्धारित करने का प्रयास भी किया गया है।

प्रस्तुत अध्ययन सत्तरोत्तर नाटकों में विस्तार प्राप्त पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों का प्रयोग किन-किन रूपों में और किन-किन दिशाओं में हुआ है, इसका अनुशीलन

द्वितीय अध्याय में पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों का सामान्य रूप से आकलन करने का प्रयास है। इसमें यह देखा गया है कि साहित्य में पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों का महत्व कहाँ तक है। हिन्दी साहित्य की विभिन्न विधाओं में पूर्व आधुनिक काल से लेकर आधुनिक काल तक विस्तार प्राप्त महत्वपूर्ण पौराणिक तत्वों और पुराकथाओं की रचनापरक उपादेयता की परख इसमें उद्दिष्ट है।

വിശ്വനാഥനാഥൻ അടയാളമായ പ്രാഹസർ എൻ. ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർ

ഡോ.നായരുടെ ഷഷ്ഠിപൂർത്തി, സപ്തതി, ശതാഭിഷേകം, നവതി എന്നിവയോടനുബന്ധിച്ചുള്ള 1987, 1997, 2011, 2017 എന്നീ വർഷങ്ങളിലെ പ്രത്യേകമായി ആഘോഷാദികളിൽ പങ്കെടുക്കുവാനും നിർണ്ണായകമായ അഭിനന്ദൻ ഗ്രന്ഥങ്ങൾ പ്രസിദ്ധീകരിക്കുവാനും ലേഖകൻ സാധിച്ചിട്ടുണ്ട്. 2019-ൽ പാറ്റ്നയിലെ നളന്ദ സർവ്വകലാശാല ലൈബ്രറിയിൽ ഡോ.നായരുടെ ചട്ടമ്പിസ്വാമികളെക്കുറിച്ചുള്ള ഗ്രന്ഥം (ഹിന്ദി) സമർപ്പിക്കുവാൻ എന്നെ ചുമതലപ്പെടുത്തിയത് ഈ ലേഖകൻ വിഹ്വനം കൂടാതെ നിർവ്വഹിക്കുകയും അതിന്റെ

രസീത് വാങ്ങിവയ്ക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. ഈഷ്മളമായ ഞങ്ങളുടെ ബന്ധത്തിന്റെ ഭാഗമായി ഇൻഡിസിന്റെ പുരസ്കാരവും ഉത്രാടം തിരുനാൾ ഇൻസ്റ്റിറ്റ്യൂട്ടിന്റെ കേരളശ്രീയും ഭാരതശ്രീയും ഡോ. നായർക്ക് പല ചടങ്ങുകളിലായി സമർപ്പിക്കുവാനുള്ള ഭാഗ്യവും ഈ ലേഖകനുണ്ടായിട്ടുണ്ട്. ഡോ. നായർക്ക് ആയുരാരോഗ്യങ്ങൾ നേരുന്നൂ. അതിനായി പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ചിത്രങ്ങളിലെ ശക്തിദേവി അദ്ദേഹത്തിന് താങ്ങും തണലുമാവുമെന്ന് ഞാൻ കരുതുന്നു. ●

तृतीय अध्याय में आधुनिक हिन्दी नाटक के सामाजिक, राजनैतिक और साँस्कृतिक परिवेश पर विचार किया गया है। क्योंकि आधुनिक नाटक, विशेषकर सन, सत्तर के नाटकों की वस्तुमूलक संसक्ति समकालीन सामाजिक जीवन के विभिन्न पहलुओं के स्पन्दनों से ही रहती है इसलिए उन समकालीन स्पन्दनों के परिवेशों से अवगत हुए बिना उनसे संवलित नाटकों में अवतरित इन प्राक्तन वस्तुओं की प्रासंगिकता, साधनात्मकता और कलात्मक वरिष्ठता बोधगम्य नहीं हो सकता। अतः इस अध्याय में इन सब पर विस्तार से विचार किया गया है।

चतुर्थ अध्याय में सत्तरोत्तर हिन्दी नाटक साहित्य की चुने हुए रचनाओं का वस्तुमूलक परिचय देने का प्रयास हुआ है। इन नाटककारों ने समकालीन सामाजिक अव्यवस्था, राजनैतिक विद्रूपताएँ, मूल्यच्युति, दिशाहीन कांक्षाएँ, भोगलालसा इत्यादि को विषयवस्तु के रूप में स्वीकार किया है। अतः सत्तरोत्तर हिन्दी नाटकों का विवेचन-विश्लेषण कर चौदह नाटकों को इस अध्ययन के लिए चुना गया है। इनमें कथा एक कंस की, इला, नरसिंह कथा, कोमल गान्धार, प्रजा ही रहने दो, नेपथ्य राग, यमगाथा, एक और द्रोणाचार्य, माधवी, मिस्टर अभिमन्यु, उत्तर उर्वशी, रावण लीला, द्रौपदी अरे! मायावी सरोवर इन चौदह नाटकों की वस्तुगत विशेषताओं की संक्षिप्त चर्चा करना इस अध्याय का उद्देश्य रहा है।

पंचम अध्याय में सत्तरोत्तर नाटकों के संवेदना पक्ष से जुड़कर प्रसारित पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों का अनुशीलन किया गया है। इसमें यह देखा गया है कि रचना की आन्तरिक गहनता और प्रभविष्णुता को बढ़ाने में इस पौराणिक तत्वों का कहाँ तक हाथ रहा है। सत्तरोत्तर समाज

में व्याप्त राजनैतिक, विकृतियों, सामाजिक विसंगतियों, धार्मिक और आर्थिक पतन तथा नैतिक संकट की सही अभिव्यक्ति करने में ये पौराणिक और पुरावृत्त तत्व कहाँ तक सक्षम हुई है, इस बात पर भी विचार किया गया है। साथ ही इन पौराणिक एवं पुरावृत्त तत्वों के माध्यम से मानव मन का मनोवैज्ञानिक विश्लेषण भी किया गया है।

षष्ठम अध्याय में सत्तरोत्तर हिन्दी नाटक के अभिव्यंजना पक्ष पर पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों के स्वीकार की परख से यह देख लिया कि नाटक के शिल्प पक्ष की कलात्मक भंगिमा और प्रेषणीयता को बढ़ाने में उनका योगदान कहाँ तक है। इसमें नाटक की संरचना पक्ष पर प्रयुक्त विभिन्न शैलियों पौराणिक एवं पुरावृत्त तत्वों को समानान्तर रूप से प्रस्तुत करने की शैली, शीर्षक से ध्वनित करने की शैली, समकालीन ढाँचे में ढालकर प्रस्तुत करने की शैली, पौराणिक एवं पुरातत्वों का अप्रत्यक्ष प्रभाव आदि पर विस्तार से विचार किया गया है।

उपसंहार में अध्ययन के निष्कर्षों का प्रतिपादन संक्षेप में किया गया है। साथ ही इस शोधकार्य की आगामी संभावनाओं की सूचना भी दी गयी है।

समकालीन यथार्थों और गहरी वैयक्तिक जीवन सच्चाइयों को ऐसे प्राक्तन पौराणिक बिम्बों और पुराकथाओं में संवलित कर अभिव्यक्त करने से एक ओर उनकी संवेदनाएँ समकालीन रहते हुए भी सार्वकालिकता का गौरव प्राप्त हो गयी है तो दूसरी ओर व्यक्ति और समाज की सीमाओं को लाँघकर विशाल और चिरन्तन मानवीय धरातल पर प्रतिष्ठित भी हो गयी है।

असि.प्रोफ. हिन्दी विभाग,
एन.एस.एस.हिन्दू कॉलेज, चंगनाशरी।

केरल हिन्दी साहित्य अकादमी

डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर जी की रचनाएँ
(कहानी, नाटक, उपन्यास, लेख, जीवनी और अन्य पुस्तक)

जानकारी के लिए :
फोणनंबर : 0471 - 2541355

छूट भी
आकर्षक है।

हिन्दीतर प्रदेशों में विशेषतया दक्षिण भारत के प्रमुख विद्वानों और साहित्यकारों में डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर का नाम सर्वादरणीय और अग्रगण्य है। हिन्दी भाषा और साहित्य की उन्नति में आपका योगदान सराहनीय है। बढ़ती हुई उम्र से बेपरवाह आप हिन्दी की सेवा में निरन्तर प्रयासरत है।

केरल हिन्दी साहित्य अकादमी के संस्थापक एवं संचालक डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर ने हिन्दी भाषा की उन्नति के लिए हाल ही में हिन्दी शोध के क्षेत्र में सर्वश्रेष्ठ प्रबन्ध प्रस्तुती को पुरस्कृत करने का निश्चय किया है। यह पुरस्कार “डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर हिन्दी शोध पुरस्कार” नाम से प्रसिद्ध है। इस श्रेणी का पुरस्कार केरल में सर्वप्रथम है। पुरस्कार राशि की रकम भी बड़ी है। नयी पीढ़ी के हिन्दी शोधार्थियों को प्रोत्साहित कर हिन्दी भाषा का सर्वांगीण विकास करने की दिशा में यह एक शुरुआत है। मेरा सौभाग्य है कि यह प्रेरणादायक श्रेष्ठ पुरस्कार सर्वप्रथम मेरे शोध प्रबन्ध को प्राप्त हुआ। शोध प्रबन्ध का शीर्षक है “सत्तरोत्तर हिन्दी नाटकों में पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों का व्यवहार : एक विवेचन”। डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर जी की देखरेख में केरल हिन्दी साहित्य अकादमी की विदग्ध समिति ने मेरे शोध प्रबन्ध को पुरस्कार योग्य माना। इसके लिए डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर जी और केरल हिन्दी साहित्य अकादमी के प्रति तहे दिल से आभारी हूँ। इस अवसर पर सर्वेश्वर के प्रति अपना धन्यवाद समर्पित करती हूँ। मेरी प्रसन्नता, मेरी खुशी अवर्णनीय है।

यह पुरस्कार, मुझे दिसंबर २८ में मन्नम मेम्पोरियल नाशनल क्लब, तिरुवनन्तपुरम में आयोजित केरल हिन्दी साहित्य अकादमी के ३८वाँ वार्षिक सम्मेलन और डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर की ९६वाँ जन्म दिन के शुभ अवसर पर दिया गया।

विषय के बारे में...

सत्तरोत्तर नाटककार जो अपने समय के गैरमानवीय सामाजिक-राजनैतिक परिस्थितियों की भीषण वास्तविकताओं तथा उनके बीच स्वत्वनिष्ठ से विह्वल होकर तडपते व्यक्ति की कराह के पीछे की भीतरी सच्चाइयों की खौफनाक

स्थितियों से पाठक का साक्षात् कराना अपना रचनात्मक धर्म समझता है, ऐसे बिम्ब-प्रतीकादियों या वागतीत संप्रेषण साधनों की तलाश में पौराणिक और अन्य पुरावृत्त परक तत्वों में अपना अभीष्ट का साक्षात्कार पाता है।

जनमानस में धार्मिक, नैतिक और साँस्कृतिक मूल्यों की सृष्टि करने की असीम शक्ति रखनेवाले पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों को सत्तरोत्तर नाटककारों ने अपनी गहन अनुभूतियों की संवेदनात्मक अभिव्यक्ति के लिए प्रयुक्त किया है। उन्होंने इन पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों का प्रयोग अपने समय की प्रभीतिकर समस्याओं से जुड़ने, विघटित होते आदमी को बचाने और संक्रमणशील स्थितियों को इतिहास की वास्तविकताओं से जोड़ने के लिए किया है। फलतः ये पौराणिक और पुरावृत्त तत्व आधुनिक अर्थव्यंजना में समर्थ बन गया। इसकी नयी व्याख्या द्वारा समकालीन जीवन के नये अर्थबोध को व्यक्त किया गया है।

समकालीन यथार्थों और गहरी वैयक्तिक जीवन सच्चाइयों को ऐसे प्राक्तन पौराणिक बिम्बों और पुराकथाओं में संवलित कर अभिव्यक्त करने से एक ओर उनकी संवेदनाएँ समकालीन रहते हुए भी सार्वकालिकता का गौरव प्राप्त कर लेती है तो दूसरी ओर व्यक्ति और समाज की सीमाओं को लाँघकर विशाल और चिरन्तन मानवीय स्तर पर प्रतिष्ठित भी हो सकती है। इस प्रकार वे एक ही समय रचना को युगचेतना से स्पंदित करके अपनी सामयिक संपृक्ति बनाए रखते हैं और उनकी कृतियाँ सार्वकालीन मानवीय चेतना से स्पंदित होकर साँस्कृतिक स्तर पर स्थायित्व भी अर्जित कर लेती है।

सत्तरोत्तर नाटकों का, और उनमें विस्तार प्राप्त पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों का अध्ययन मुझे विशेष महत्वपूर्ण लगता है क्योंकि समसामयिक जीवन की परिस्थितियों को उसकी तीक्ष्णता के साथ अनुभूयमान कराने में ये पौराणिक और पुरावृत्त तत्व पूर्ण रूप से सफल हुए हैं। इस अध्ययन से प्राप्त अनेक तथ्य मुझे आश्चर्यचकित कर दिया है कि हज़ारों वर्ष पूर्व की इन पौराणिक एवं पुरावृत्त तत्वों और सन्दर्भों में मौजूद व्यवस्था की विसंगतियों का प्रतिफलन आज भी साफ दृश्यमान है। उस समय और वर्तमान की राजनैतिक, धार्मिक, सामाजिक हालत की एकरूपता देखकर हम पाठक

गुरुवर को समर्पित

डॉ.उषाकुमारी के.पी.

केरल हिन्दी साहित्य अकादमी का ३८ वाँ वार्षिक सम्मेलन २८-१२-२०१८ को मनाया गया। केरल हिन्दी साहित्य अकादमी के स्थापक और चेयरमान देशरत्न डॉ.चन्द्रशेखरन नायरजी के ९६ वाँ जन्मदिवस भी उसी दिन बड़े हर्ष और उल्लास के साथ मनाया गया। इस दिन एक और चन्दा लगाते हुए अकादमी ने केरल में सबसे पहला पुरस्कार, सबसे अच्छे हिन्दी शोध प्रबन्ध के लिए डॉ. रेणू एस. (असिस्टन्ट प्रोफ. हिन्दी विभाग, हिन्दू कॉलेज, चड्डनाशशेरी) को समर्पित किया गया। पचास हजार रुपये और स्मृतिचिह्न पुरस्कार के रूप में डॉ.एन.चन्द्रशेखरन जी के नाम पर यह पुरस्कार उनके ही कर कमलों से विजेता को समर्पित किया

गया। विशिष्ट अतिथि के रूप में डॉ. डी.बालमोहन तंपी जी (पूर्व कुलपति, केरल विश्व विद्यालय, तिरुवनन्तपुरम) की उपस्थिति में अध्यक्षता जस्टीस एम.आर.हरिहरन नायर जी ने निर्वाह किया।

डॉ. नायर बहुमुखी प्रतिभा के धनी, सहृदय एवं निर्भीक देशभक्त हैं। आपके प्रभासों के फलस्वरूप केरल में हिन्दी के प्रचार और सृजन को अनुकूलता मिली। वैविध्यपूर्ण गरिमामयी, उज्वल एवं उदात्त व्यक्तित्व के अधिकारी डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर जी इस साल अपना ९६ वाँ जन्मदिवस माना रहे हैं। आप साहित्य-संस्कृति

अपनी तरफ़ से.....

भी चौंक उठते हैं। सत्तरोत्तर नाटककारों ने आधुनिक जीवन मूल्यों के अनुरूप पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों से गृहीत पात्रों एवं सन्दर्भों में मानवीयता का आरोपण भी किया है। इससे पौराणिक तत्वों से गृहीत हर एक घटना, सन्दर्भ या पात्र समकालीन सन्दर्भ में घटित या जीवित सी लगती है। आधुनिक जीवन की विडम्बनाओं एवं जटिलताओं को इस प्रकार पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों के माध्यम से प्रक्षेपित करने की नाटककारों का यह प्रयत्न बहुत सराहनीय है। यही “सत्तरोत्तर नाटकों में पौराणिक और पुरावृत्त तत्वों का व्यवहार एक विवेचन” विषय में उतरकर ढुँढने-परखने की मेरी मूल प्रेरणा है।

यह शोध प्रबन्ध मेरे प्रिय गुरुजनों के नेतृत्व में ही संपन्न हुआ है। विषय चयन से लेकर एक स्तर तक श्री शंकराचार्य संस्कृत विश्वविद्यालय के एट्टुमानूर प्रादेशिक केन्द्र के भूतपूर्व निदेशक एवं रीडर डॉ.सी.एस.राजन मेरे पथप्रदर्शक रहे हैं। आपका स्वास्थ्य खराब होने के कारण मुझे बीच में शोध निर्देशक बदलना पड़ा। फिर भी जब कभी मैं विषय की पेचीदगियों में उलझा हूँ तो उन्होंने अपने ज्ञान के आलोक से उसे सुलझाने में सहायता की है। उनके इस आभार से मात्र

धन्यवाद जैसे औपचारिक शब्द द्वारा उद्गण नहीं हो सकता।

आगे मेरे शोध निर्देशक अपने प्रिय गुरु एन.एस.एस. हिन्दू कॉलेज, चड्डनाशशेरी के भूतपूर्व एसोसियेट प्रोफसर डॉ.के.वी.नारायण कुरूप रहे हैं। अभिषद सदस्य होने के कारण अनेक कर्तव्य आपके सिर पर हैं। फिर भी उन्होंने उचित समय पर मुझे शोध के लिए आवश्यक दिशा निर्देश देते रहे। मेरे पितृ तुल्य उनके प्रति आभार प्रकट करना मेरे शब्द के परे हैं।

कुरूप सर की व्यस्तता में मेरे लिए आवश्यक निर्देश और सहायता करनेवाला मेरे प्रिय गुरु डॉ.सी.एस.अजित कुमार हैं। वे एन.एस.एस. हिन्दू कॉलेज चड्डनाशशेरी के एसोसियेट प्रोफसर हैं। विषय संबन्धी मेरी परेशानियों को दूर करने में उन्होंने मेरी अत्यधिक सहायता की है। उनके लिए आभार शब्द कम महसूस करती हूँ।

मेरे सब गुरुजनों बन्धुजनों मित्रों और हितैशियों को इस अवसर पर याद करती हूँ, जिन्होंने इस कार्य में मुझे प्रोत्साहन दिया है। इस प्रबंध को पूर्ण करने में जो इससे संबन्धित रहा मैं उन सबके प्रति धन्यवाद अदा करती हूँ।

**असि.प्रोफेसर, हिन्दी विभाग,
एन.एस.एस. हिन्दू कॉलेज, चड्डनाशशेरी**

भारतीय संस्कृति की संवाहिका: केरल हिन्दी साहित्य अकादमी

विष्णु आर.एस

मलयालम भाषी केरल हिन्दी की एक विश्व विख्यात संस्था है केरल हिन्दी साहित्य अकादमी। सन् १९८२ जून १६ में जब इसकी स्थापना तिरुवनन्तपुरम में हुई तो लोग विस्मित हुए कि एक अन्यभाषा की संस्था में भाषा संबंधी सम्पन्नता जब नहीं है वहाँ एक भाषा की अकादमी कैसे स्थापित हो सकती है। पर आज वही संस्था विश्व में मशहूर संस्था बन गयी है।

१९८२ जून १६ में पंजीकरण होने के दो साल पहले से केरल हिन्दी साहित्य परिषद के नाम से यह

संस्था कार्यरत थी। परिषद का औपचारिक उद्घाटन केरल के मुख्यमंत्री श्री.ई.के.नायनार द्वारा संपन्न था। परिषद ने कई बार हिन्दी और मलयालम के साहित्यिक गतिविधियों पर चर्चाएँ की हैं, जिनमें केरल के अनेक मूर्धन्य हिन्दी साहित्यकारों ने भाग लिया था। अनेक साहित्य संगोष्ठी का आयोजन भी हुआ। केरल के महाकवि एम.पि.अप्पन की मलयालम कविताओं का हिन्दी अनुवाद गौरीशंकर नाम से प्रकाशित किया गया।

गुरुवर को समर्पित...

और कला के प्रबल हिमायती साहित्यकार हैं। महात्मागांधीजी के सच्चे अनुयायी हैं। कविता, नाटक, एकांकी, निबन्ध, समीक्षा आदि साहित्य की विविध विधाओं में आपने अपनी सफल लेखनी चलायी। भारतीय सांस्कृतिक एकता को बनाए रखते हुए आपने दक्षिण और उत्तर भारत के बीच सेतु का निर्माण किया है। हिन्दी में ही नहीं, मातृभाषा मलयालम में भी अपनी प्रखर प्रतिभा का प्रसार आपने किया है। डॉ.नायर जी के चित्रकार व्यक्तित्व में भी उनकी उदात्त लोकमंगल की भावना उभर कर आयी है। भारतीय और पाश्चात्य चित्रकला के वे मर्मज्ञ हैं। आपको अखिल भारतीय स्तर पर करीब पचास से ज़्यादा पुरस्कार प्राप्त हैं। आप समय के भीतर भारतीय साहित्य में एवं साहित्य जन जीवन में मरे रहनेवाले एक व्यक्तित्व हैं। दो महाकवियों-सुमित्रानन्दन पंत और जी.शंकर कुरूप को प्रतीकी कवियों के स्थान पर रखकर आप की तुलना ली जाती है। आपको दक्षिण भारत का प्रेमचन्द्र भी मानते हैं।

साहित्य में सभी विधाओं पर आप की सक्षम अभिव्यक्ति हो पाई है। हमारी संस्था एन.एस.एस. ने सिर्फ डॉ.चन्द्रशेखरन नायर जी को ही एक प्रसिद्ध

साहित्यकार के रूप में अभिनंदित किया है। आप संपूर्ण भारतवर्ष के प्रथम प्रशंसित विद्वान हैं। यह केरल के लिए भी अन्यन्त गौरवशाली बाह है। सन् १९७६ से लेकर २००९ तक केन्द्र सरकार के चौदह मंत्रालयों में लगातार हिन्दी सलाहकार समितियों में रहने का गौरव आपको प्राप्त हुआ है।

सन् २००५ में गणेशशंकर विद्यार्थी पुरस्कार जो आपको राष्ट्रपति के हाथों से प्राप्त हुआ था उस एक लाख रुपए को प्रधानमंत्री के हाथों में सुनामी-सहायधन के रूप में दे दिया। केरल हिन्दी साहित्य अकादमी-द्वारा पुरस्कृत एवं सम्मानित विद्वानों और साहित्यकारों की संख्या सौ-से ज़्यादा है। पिछले ३८ वर्षों से यह पुरस्कार योजना लगातार चल रही है। प्रतिवर्ष स्टेट बैंक ऑफ़ ट्रावणकोर (जो अब स्टेट बैंक ऑफ़ इंडिया है) के दो पुरस्कार दिए जाते हैं।

डॉ.चन्द्रशेखरन नायरजी द्वारा संस्थापित केरल हिन्दी साहित्य अकादमी छात्रों में हिन्दी में रुचि एवं सृजन क्षमता उत्पन्न करने और मौलिक लेखन तथा शोधपरक अध्ययन के लिए प्रेरणा, प्रोत्साहन, मार्गनिर्देशन तथा सहायता बनी रही। मैं ईश्वर से प्रार्थना करती हूँ कि ऐसे प्रतिभाधनी कर्मठ कलाकार, स्वस्थ और दीर्घायु रहे।

असि.प्रोफसर, हिन्दी विभाग, एम.जी.कॉलेज, त्रिवेन्द्रम

इस ग्रन्थ का अनुवाद परिषद के अध्यक्ष डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर ने किया और उसका विमोचन नयी दिल्ली में केन्द्रीय परिवहन मंत्री श्री.वीरेन्द्र पाटील जी द्वारा हुआ। यह पुस्तक केन्द्र सरकार द्वारा पुरस्कृत भी हुई। केरल के प्रख्यात उपन्यासकार एवं ज्ञानपीठ विजेता श्री.एम.टी.वासुदेवन नायर का मलयालम उपन्यास मञ्जु का हिन्दी अनुवाद अकादमी की सदस्य श्रीमती हफसत सिद्दीकी ने तुषार नाम से किया। उसका धूमधाम से विमोचन दिल्ली में आयोजित साहित्यकारों की सभा में केन्द्रीय मंत्री श्री.सीताराम केसरी जी ने किया।

बाद में केरल हिन्दी साहित्य अकादमी का औपचारिक उद्घाटन केरल के मुख्यमंत्री श्री.के.करुणाकरन ने किया था और प्रथम वार्षिक सम्मेलन का उद्घाटन केन्द्रीय मंत्री श्री.जियाउर रहमान अंसारी ने किया।

केरल हिन्दी साहित्य अकादमी अपने निश्चित उद्देश्यों और कार्यक्रमों की दिशा में बराबर प्रयत्नशील है। कई ग्रंथों का प्रकाशन किया गया है, जिनमें समकालीन भारतीय नाट्य साहित्य ग्रंथ का विमोचन भारत के पूर्व प्रधानमंत्री श्री.पि.वि.नरसिंह राव ने तिरुवनन्तपुरम में किया है। हम सूरज के बेटे, श्रेष्ठ सिंबॉलिक कवि जी.शंकर कुरुप आदि विशेष उल्लेखनीय हैं। अकादमी के आयोजन के दूसरे वर्ष से केरल के उदीयमान हिन्दी एवं मलयालम साहित्यकारों को नकद पुरस्कार देने की योजना बनाई। अभी एक सौ पच्चास से अधिक साहित्यकार पुरस्कार प्राप्त हो चुके हैं। धीरे-धीरे उत्तर के प्रख्यात विद्वानों की उपस्थिति, केन्द्र सरकार और स्थानीय सरकार के मंत्रियों, राजदूतों और अन्य विशेषज्ञों की भागीदारी और देशी विद्या विचक्षणों का संपर्क, सर्वभाषा कवि सम्मेलन, केरलोत्तर साहित्य नायकों को सम्मान-पुरस्कार प्रदान, देशीय सम्मेलनों आदि में सदैव नए-नए कार्यक्रम होते जा रहे हैं।

अकादमी की मुख पत्रिका केरल हिन्दी साहित्य अकादमी शोध पत्रिका सन् १९९६ से अकादमी चेयरमैन देशरत्न डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर के मुख्य संपादकत्व में सुचारू रूप से चली आ रही है। यह पत्रिका मानव संसाधन विकास मंत्रालय, भारत सरकार के आर्थिक सहयोग से निकल रही है। पिछले पन्द्रह वर्षों के भीतर अकादमी ने देश के दाम से अधिक ग्रंथकार की रचनाएँ

प्रकाशित की हैं।

अकादमी के अध्यक्ष देशरत्न डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर के सफलपूर्वक एवं अथाह परिश्रम का नतीजा है केरल हिन्दी साहित्य अकादमी। उन्होंने अपना जीवन हिन्दी भाषा और साहित्य के लिए समर्पित किया है। उन्हें दो बार विश्व हिन्दी सम्मान मिले हैं। वे भारत सरकार के चौदह मंत्रालयों की हिन्दी सलाहकार समिति में सदस्य बन चुके हैं। १० राष्ट्रीय पुरस्कार प्राप्त डॉ.नायर के ६० श्रेष्ठ ग्रंथ प्रकाशित हो चुके हैं। हिन्दी साहित्य और सेवा केलिए देश उन्हें देशरत्न सम्मान से अलंकृत किया। भूतपूर्व राष्ट्रपति श्री.शंकरदयाल शर्मा ने यही उपाधी प्रदान की। भारत के अनेक राष्ट्रपतियों के करकमलों से अनेक पुरस्कार उन्हें प्राप्त हैं। नव निकष पत्रिका डॉ.नायर के नाम पर विशेषांक निकाला। आज सात कार्यकारी सदस्यों के सफलतापूर्वक प्रयत्न से केरल हिन्दी साहित्य अकादमी आगे बढ़ रहा है। केरल उच्च न्यायालय के भूतपूर्व चीफ जस्टिस एम.आर.हरिहरन नायर अकादमी के संरक्षक रहे हैं। ख्याति प्राप्त हिन्दी लेखिका एवं केरल विश्व विद्यालय हिन्दी विभाग की भूतपूर्व अध्यक्षा डॉ.एस.तंकमणि अम्मा अकादमी की उपाध्यक्षा हैं। वे केन्द्र सरकार के कई हिन्दी सलाहकार समितियों में कार्यरत भी हैं। २००३ में सूरीनाम में आयोजित सातवें विश्व हिन्दी सम्मेलन में वे विश्व हिन्दी सम्मान से अलंकृत हुईं। राहुल संकृत्यायन पुरस्कार, सौहार्द सम्मान, द्विवागीश पुरस्कार, ओजस्वनी अलंकरण, सूर्या साहित्य सम्मान आदि उन्हें प्राप्त पुरस्कारों में प्रमुख हैं।

पिछले २२ वर्षों से अकादमी की शोध पत्रिका केरल हिन्दी साहित्य अकादमी के नाम जो सेवा अर्पित की वह बहुमूल्यवान रही थी। अकादमी के प्रारंभ से अब तक जितनी प्रगति एवं अभिवृद्धि हुई थी, उसका एकदम वर्णन करना असाध्य है। अकादमी आज अंतर्राष्ट्रीय ख्याति प्राप्त हो गयी है। स्थानीय एवं राष्ट्रीय स्तर पर इसका विशेष आदर है। मुख्यतः शोध पत्रिका भारत की संस्कृति एवं जनजीवन पर आधारित विषयों पर अकादमी ने पूर्णतः ध्यान दिया है। अतः पूरे देश की साहित्यिक मनस्थिति शोध पत्रिका में शामिल है।

**कार्यकारी सम्पादक,
केरल हिन्दी साहित्य अकादमी एवं शोधार्थी,
एम.जी.कॉलेज, तिरुवनन्तपुरम**

പൂജ്യ ഗുരുജി देशरत्न डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर जी

आर. राजपुष्पम

देशरत्न डॉ.चन्द्रशेखरन नायर जी हिन्दी के प्रख्यात पंडित और साहित्यकार हैं। सारे विश्व में उनके नाम उल्लेखनीय हैं। मैं बारह वर्ष तक उनके केरल हिन्दी साहित्य अकादमी के सचिव के रूप में काम कर रही थी। आजीवन उसका सदस्य भी हूँ। मानव जीवन तो सुख-दुःख से ओतप्रोत हैं। चाहे वह कोटिपति हो या गरीब एक दुर्घटना में मेरा सारा शरीर एकदम टूट फूट हो गया था। लेकिन कर्म करने को बाकि है इसलिए जान बच गई। एक वर्ष तक वेदना से तड़प रही थी। पर ब्रह्म हमारे संग है इसलिए हाथ से संभाल रहे हैं। अब भी चिकित्सा में हूँ। प्रो.नायर जी मेरे लिए पिता समान हैं, इतना ही नहीं एक योग्य गुरुदेव के समान भी। उन्हें मालूम हो गया था कि मुझमें हिन्दी के बारे में कुछ जानकारी अवश्य है। उन्होंने शोधपत्रिका द्वारा उसका विकास भी करवाये। इसकेलिए एक मुँह बोली बेटा के समान मैं आजीवन आयात्री भी हूँ। उनके आशीर्वाद से मुझे उत्तर भारत के हिन्दी प्रेमी लेखकों से मिलने का सौभाग्य हुआ था। कई पुरस्कार भी प्राप्त हुए।

मेरे पूज्य गुरुजी डॉ.नायर जी के छियानब्बे वर्ष जन्मदिन के अवसर पर मैं ने एक आशंसागीत गाया

था सारे सदस्यों के मुक्तकंठ प्रशंसा भी पायी थी:-

आशंसागीत

सुदिन आ गया सुदिन आ गया
देशरत्न डॉ.चन्द्रशेखर नायर जी का
जन्मदिन आया खुशी का ठिकाना न रहा

गाएँ नाचें खुशी या मनाएँ
गाएँ नाचे खुशियाँ मनाएँ

हिन्दी-मलयालम अंग्रेज़ी साहित्य क्षेत्र में
लब्ध प्रतिष्ठित साहित्यकार
चित्रकार, कलाकार, गायक, निरूपक, लेखक
पुरस्कृत वीर देशभक्त भारत माँ का सपूत
सौ-सौ वर्ष जीते रहे लिखते रहे
नयी पीढ़ी को प्रेरणा देते-देते रहे

गाएँ नाचें खुशियाँ मनाएँ
गाएँ नाचे खुशियाँ मनाएँ।

പത്രക്കുറിപ്പ് - 28-12-2018

ഡോ.എൻ.ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർ ഹിന്ദി ഗവേഷണ പ്രഥമ പുരസ്കാര സമർപ്പണം

കേരള ഹിന്ദി സാഹിത്യ അക്കാദമിയുടെ 38-ാമത് വാർഷികഘോഷവും ഡോ.എൻ.ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർ ഹിന്ദി ഗവേഷണ പ്രഥമ പുരസ്കാര സമർപ്പണവും തിരുവനന്തപുരം മനം മെമ്മോറിയൽ ഹാളിൽ വെച്ചു നടന്നു. പ്രസ്തുത ചടങ്ങ് കേരള സർവ്വകലാശാല മുൻ വൈസ് ചാൻസലർ ഡോ.ജി.ബാലമോഹനൻ തമ്പി ഉദ്ഘാടനം ചെയ്തു. പ്രൊഫ. ഡോ.എസ്.തങ്കമണി അമ്മ മുഖ്യ പ്രഭാഷണം നടത്തുകയും ഡോ. എസ്. സുനന്ദ റിപ്പോർട്ട് അവതരിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു.

അക്കാദമി മുഖ്യ രക്ഷാധികാരിയായ ജസ്റ്റിസ് എം.ആർ.ഹരിഹരൻ നായർ അദ്ധ്യക്ഷനായ ചടങ്ങിൽ മികച്ച ഹിന്ദി ഗവേഷണ പ്രബന്ധത്തിനുള്ള 50000 രൂപയും സ്തുതിഫലകവുമടങ്ങുന്ന ഡോ.എൻ.ചന്ദ്രശേഖരൻ നായർ ഹിന്ദി ഗവേഷണ പുരസ്കാരം ചങ്ങനാശ്ശേരി എൻ.എസ്.എസ്. ഹിന്ദു കോളേജ് ഹിന്ദി വിഭാഗം അസി.പ്രൊഫ. ഡോ. രേണു എസ്. ന് ഡോ.ജി.ബാലമോഹനൻ തമ്പി സമ്മാനിച്ചു. അമ്പതിനായിരം രൂപയും സ്തുതിഫലകവുമാണ് പുരസ്കാരം. കേരളത്തിൽ ഹിന്ദി സാഹിത്യത്തിന്റെ ഉന്നമനത്തിനു വേണ്ടിയാണ് ഡോ.നായർ ഈ അവാർഡ് ഏർപ്പെടുത്തിയിട്ടുള്ളത്. ഇത് വർഷം തോറും കൊടുക്കുന്ന കേരളത്തിലെ ആദ്യത്തെ ഏറ്റവും വലിയ ഹിന്ദി ഗവേഷണ പുരസ്കാരമാണ്.

ചടങ്ങിൽ വച്ച് 96-ാം പിറന്നാൽ ആഘോഷിക്കുന്ന ഡോ.എൻ.ചന്ദ്രശേഖരൻ നായരെ ഡോ. ജി.ബാലമോഹനൻ തമ്പി ആദരിച്ചു. പ്രൊഫ.ഡോ.എസ്.തങ്കമണി അമ്മ, ജസ്റ്റിസ് എം.ആർ. ഹരിഹരൻ നായർ, ശ്രീ. കെ.രാമൻ പിള്ള, ഡോ. സുധീർ കിടങ്ങൂർ, ശ്രീ.അയ്യപ്പൻ പിള്ള, ഡോ.വിജയലക്ഷ്മി, ഡോ.കെ.പി. ഉഷാകുമാരി, ഡോ.രേണു എസ്., ശ്രീമതി ആർ.രാജപുഷ്പം, ഡോ. വിഷ്ണു ആർ.എസ്. എന്നിവർ ആശംസകൾ അർപ്പിച്ചു.

डा. एन.चन्द्रशेखरन नायर : पुरस्कार एवं सम्मान

९ नेशनल और ७६ अन्य पुरस्कार प्राप्त, विवरण नीचे:

- (१) विश्व हिन्दी सम्मान, दसवाँ विश्व हिन्दी सम्मेलन, १२-९-२०१५;
- (२) हिन्दी रत्न सम्मान, राजर्षी पुरुषोत्तमदास टंटन स्मारक देशीय पुरस्कार (रु.१ लाख आन्ट अदेर्स सिटेणन्स), दिल्ली, २०१४;
- (३) भारत गौरव - विक्रमशिला हिन्दी विद्यापीठ, बागलपुर, बिहार, २०१३;
- (४) जस्टीस राधाकृष्ण मेनोन स्मारक देशीय पुरस्कार, एरणाकुलम, २०१३;
- (५) डाक्टर ऑफ लिटरेचर;
- (६) मास्टर ऑफ एजुकेशन - अखिल भारतीय संस्कृत साहित्य सम्मेलन, महाराष्ट्र (अध्यक्ष प्रधान मंत्री, इन्दिरा गाँधी) द्वारा १९६८);
- (७) देवयानी (हिन्दी नाटक) - भारत सरकार, मानव संसाधन विकास मंत्रालय, नई दिल्ली द्वारा १९७१;
- (८) प्रोफसर और रसोईया (कहानी संग्रह) - भारत सरकार, मानव संसाधन विकास मंत्रालय, नई दिल्ली, द्वारा १९७४;
- (९) साहित्य मार्तण्ड : कला-संस्कृति-साहित्य विद्यापीठ मथुरा द्वारा १९७६;
- (१०) देश रत्न : कला-संस्कृति-साहित्य विद्यापीठ मथुरा द्वारा १९७८;
- (११) राष्ट्रीय गीतकार : कला-संस्कृति-साहित्य विद्यापीठ मथुरा द्वारा १९७८;
- (१२) रजत् जयंती सम्मान : (एन. चन्द्रशेखरन नायर अभिनन्दन ग्रंथ) गाँधी शान्ति प्रतिष्ठान नई दिल्ली में तत्कालीन सूचना एवं प्रसारण मंत्री श्री लालकृष्ण अद्वानी जी के हाथों नायर जी की साहित्य यात्रा के रचतजयंती सम्मान के रूप में अभिनन्दन ग्रंथ समर्पित (संपादक मंडल में पद्मभूषण डा.सुमित्रा नन्दन पंत, पद्मभूषण महादेवी वर्मा पद्मभूषण रामकुमार वर्मा आदि भारतीय दस मनीषियों का कर्तृत्व) १९७९;
- (१३) कुरुक्षेत्र जागता है : तीन लघु नाटकों का संग्रह) स्वाधीनताप्राप्ति के बाद दक्षिण भारत में रचित सबसे श्रेष्ठ हिन्दी नाट्य रचना के उपलक्ष्य में हिन्दी प्रतिष्ठान हैदराबाद द्वारा १९७९;
- (१४) विशिष्ट व्यक्तित्व : भारत केसरी मन्त्रतु पद्मनाभन द्वारा स्थापित केरल की एन.एस.एस. संस्था के किडंगूर नायर महासम्मेलन में समादृत १९८०;
- (१५) यू.जी.सी. पुरस्कार : “हिन्दी और मलयालम के दो प्रतीकवादी (सिम्बॉलिक) कवि” नामक शोध ग्रंथ के प्रकाशनार्थ यू.जी.सी. ने १४.६०० रुपये पुरस्कार रूप में दिये १९८२;
- (१६) हिन्दीतर भाषी हिन्दी साहित्यकारों को पुरस्कार, भारत सरकार शिक्षा और संस्कृति मंत्रालय (शिक्षा विभाग), १९८१-८२ & १९८२-८३;
- (१७) त्रितीय विश्व हिन्दी सम्मेलन दिल्ली में सम्पन्न समारोह में विश्व के ५० ग्रंथकारों के साथ समादृत १९८३;
- (१८) गौरीशंकर - (महाकवि एम.पी.अप्पन की ३४ कविताओं का मलयालम काव्यानुवाद), भारत सरकार द्वारा पुरस्कृत १९८४;
- (१९) केरलत्तिले कलकल (केरल की कलाएँ नामक ग्रंथ के प्रकाशनार्थ स्थानीय सरकार द्वारा अनुदान) १९८४;
- (२०) विशिष्ट व्यक्तित्व सम्मान : त्रिवेन्द्रमवाले नागरिक एवं नायर समाज द्वारा १९८४;
- (२१) समग्र लेखन सम्मान : अन्तर्राष्ट्रीय कला एवं सांस्कृतिक समिति नजीबाबाद द्वारा १९८८;
- (२२) एषुत्तच्छन पुरस्कार : जगद्गुरु स्वामी सत्यानन्द सरस्वती महाराज द्वारा श्रीरामनवमी महोत्सव के सन्दर्भ में १९९२;
- (२३) विशिष्ट व्यक्तित्व सम्मान : महर्षि श्री विद्याधिराज केन्द्र त्रिवेन्द्रम द्वारा १९९२;
- (२४) सौहार्द पुरस्कार : उत्तरप्रदेश हिन्दी संस्थान लखनऊ द्वारा १९९५;
- (२५) रूपाम्बरा सम्मान : आठवाँ राजभाषा सम्मेलन कोवलम, त्रिवेन्द्रम द्वारा १९९६;
- (२६) विश्वकोश सम्मान : इन्टरनेशनल बैयोग्राफिक सेन्टर, केम्ब्रिडज १९९७;
- (२७) आचार्य सम्मान : जैमिनी अकादमी पानीपत्त द्वारा १९९८;
- (२८) विद्यासागर (डी.लिट्) सम्मान : विक्रमशिला, हिन्दी विद्यापीठ, भागलपुर द्वारा १९९९;

- (२९) प्रेमचन्द लेखक पुरस्कार : महाराष्ट्र दलित अकादमी द्वारा १९९९;
- (३०) विवेकानन्द सम्मान : साहित्यिक-सांस्कृतिक-कला-संगम अकादमी, प्रतापगढ़, उ.प्र. १९९९;
- (३१) साहित्य पारिजात सम्मान : साहित्यिक पारिजात, जनकपुरी, नई दिल्ली द्वारा १९९९;
- (३२) केशवसुत साहित्य सम्मान : राष्ट्रीय हिन्दी अकादमी, रूपाम्बरा कलकता द्वारा (पोण्डिचेरी में) १९९९;
- (३३) साहित्य सारस्वत सम्मान : ध्रुवप्रकाशन, अहमदाबाद द्वारा १९९९;
- (३४) अनुभूति चेन्नै द्वारा समादरण : १९९९;
- (३५) यू.एस.एम.पत्रिका, सम्पादक द्वारा आयोजित कवि सम्मेलन में समादरण : गाजियाबाद १९९९;
- (३६) कार्ययोगी सम्मान : गुजरात हिन्दी विद्यापीठ, अहमदाबाद द्वारा २०००;
- (३७) राजभाषा मनीषी : अखिलभारतीय राजभाषा सम्मेलन, यू.एस.एम.मंडल, गाजियाबाद २०००;
- (३८) हिन्दी अकादमी, समुदाय भवन, दिल्ली द्वारा समादरण : १९९९;
- (३९) भारत एशियायी साहित्य अकादमी, दिल्ली द्वारा समादरण : १९९९;
- (४०) प्रेमचंद लेखक पुरस्कार - महाराष्ट्र दलित साहित्य अकादमी, २३-५-१९९९;
- (४१) आज विद्यासागर (डी.लिट.), विक्रमशिला हिन्दी विद्यापीठ, ७-६-९९;
- (४२) रूपाम्परा सम्मान - १२वाँ अखिल भारतीय राजभाषा सम्मान, २-४ अक्टूबर १९९९;
- (४३) वीसवीं शताब्दी रत्न : जैमिनि अकादमी पानीपत, द्वारा २०००;
- (४४) एमिनन्ट पेरसनालिटीस ऑफ इन्डिया : इन्टरनाशनल बैयोग्राफिक रिसर्च फौन्डेशन इन्डिया, कलकता २०००;
- (४५) राष्ट्रीय हिन्दी सेवी सहस्राब्दी सम्मान : सहस्राब्दी विश्वहिन्दी सम्मेलन, नई दिल्ली में श्रममंत्री डा. सत्य नारायण जटिया जी के हाथों से २०००;
- (४६) सहस्राब्दी हिन्दी पुरस्कार : सहस्राब्दी विश्वहिन्दी सम्मेलन, नई दिल्ली २०००;
- (४७) साहित्य श्री सम्मान : शिवसंकल्प साहित्य परिषद नर्मदापुर, म.प्र.२०००;
- (४८) सूफी कवि मुल्लादाऊद सम्मान : अखिल भारतीय साहित्यकार कल्याण मंच द्वारा २०००;
- (४९) एक कर्मयोगी की चित्र रथ यात्रा : केरल हिन्दी साहित्य अकादमी द्वारा निर्मित एक आल्बम, जिसका लोकार्पण प्रधानमंत्री श्री अटल बिहारी वाजपेयी जी ने किया २०००;
- (५०) वीसवींशताब्दी रत्न-सम्मान पत्र- जैमिनि अकादमी, १३-१२-२०००;
- (५१) राज भाषा मनीषी, अखिल भारतीय राजभाषा सम्मेलन, २२-४-२०००;
- (५२) सम्मान पत्र - राष्ट्रीय हिन्दी साहित्य सम्मेलन; पारिजात सम्मानोपाधि-पत्र;
- (५३) एमिनेन्ट पेरसनालिटीस ऑफ इन्डिया - इन्टरनाषणल बयोग्राफिकल रिसर्च फौन्डेशन, १३-६-२०००;
- (५४) साहित्य शिरोमणी पुरस्कार : सुरभि साहित्य संस्कृति अकादमी, खण्डवा म.प्र.२००१;
- (५५) विजयदशमी पुरस्कार प्रशस्ती पत्र, आटुकाल भगवती क्षेत्र ट्रस्ट, २६-१०-२००१;
- (५६) पंडित भास्कर पणिकर सेमोरियल इन्डिस अवार्ड इन्स्टीट्यूट बै दि सेन्टर इन्डर डिसिप्लिनरी स्टडीस इन २००१;
- (५७) महाराज चित्तिरतिरुनाल सम्मान : दिवंगत महाराजा की ९५ में जन्म जंयती समारोह में महाराजा श्री मार्तण्ड वर्मा जी द्वारा २००२;
- (५८) निराला साहित्य पर्व के सप्त दिवसीय सेमिनार का उद्घाटन और समादरण : हिन्दी अकादमी दिल्ली द्वारा (१७ से २३ फरवरी २००२ तक);
- (५९) गुरुपूजा पुरस्कार : (दस हजार एक रुपये) निराला हिन्दी अकादमी, आर्टिगल २००२;
- (६०) विचारश्री सम्मान : राष्ट्रीय विचार मंच, दिल्ली द्वारा २००२;
- (६१) सम्मान पत्र : राष्ट्रीय हिन्दी साहित्य सम्मेलन केरल द्वारा २००३;
- (६२) अमृतकलश रत्नश्री : सुरभि साहित्य संस्कृति अकादमी खण्डवा म.प्र. २००३;

- (६३) सीतम्मा (मलयालम उपन्यास) को टी.पी. रामकृष्ण पिल्लै अवार्ड, तिरुवनन्तपुरम, २००३;
- (६४) मर्हषि विद्याधिराज तीर्थपाद पुरस्कार : आट्टुकाल श्री माधवन नायर द्वारा २००३;
- (६५) गणेश शंकर विद्यार्थी सम्मान : (एक लाख रुपये) केन्द्रीय हिन्दी संस्थान द्वारा राष्ट्रपति डा.ए.पी.जे. अब्दुल कलाम जी के हाथों प्राप्त २००५;
- (६६) विद्याधिराज श्रेष्ठ पुरस्कार : विद्याधिराज मिशन त्रिवेन्द्रम द्वारा २००५;
- (६७) महाराष्ट्र भारती अखिला बारतीय हिन्दी सेवा पुरस्कार फ्रम महाराष्ट्र स्टेट हिन्दी साहित्य अकादमी, २००५;
- (६८) अंतरराष्ट्रीय कुसुम हिन्दीतर हिन्दी सम्मान, नजीभाबाद;
- (६९) अतिविशिष्ट हिन्दी सेवी सम्मान : द्वितीय हिन्दी भाषा कुंभ, अखिल कर्नाटक हिन्दी साहित्य अकादमी की ओर से बेंगलोर में महामहिम गवर्णर टी.एन.चतुर्वेदी जी और केन्द्र मंत्री श्री. चन्द्रशेखरन द्वारा ज्योति आडिटोरियम में प्रदत्त २००६;
- (७०) विशिष्ट संस्कृति सम्मान : भारतीय संस्कृति संस्थान चण्डीगढ़ द्वारा ५-२-२००६ को ज्योति आडिटोरियम, बेंगलोर में महामहिम राज्यपाल श्री त्रिलोकी नाथ चतुर्वेदी के हाथों से स्वीकृत;
- (७१) सामूह्य प्रवर्तन पुरस्कार;
- (७२) पि.एन.पनिकर फौंडेशन, १-३-२००८;
- (७३) भारतीय विचार केन्द्रम रिसर्च सेन्टर, त्रिवेन्द्रतम, २७-९-२००८;
- (७४) राष्ट्रनायक सम्मान : केरल हिन्दी प्रचारक समिति, एरणाकुलम २०१०;
- (७५) स्वतंत्रा सौग्राम सेनानी सी.पी.मेमोरियल स्मारक देशीयोदग्रदन पुरस्कार २०१० तक डॉ.एन.चन्द्रशेखरन नायर
- (७६) भारतीय भाषा रत्न, विक्रमशिला हिन्दी विद्यापीठ, गांधीनगर, १३-१२-२०१२;
- (७७) एस.बी.टी. पी.जी.वासुदेव पुरस्कार २०१२;
- (७८) गाँधी आश्रम, पेनंग, पीस मेस्सन्जर अवार्ड २०१७ तक डॉ.एन.सी.नायर;
- (७९) उत्तर प्रदेश हिन्दी साहित्य सम्मेलन, पंडित मदन मोहन मालविया सम्मान;
- (८०) पंडित भीमसेन विद्यालंकार की स्मृति में हिन्दी रत्न सम्मान, १-८-१४;
- (८१) जस्टीस के.पी.राधाकृष्णमेनोन स्मारक देशीयोदग्रथन पुरस्कार १६-३-२०१४;
- (८२) रिसर्च फॉरम फोर हारमणि, २०१५;
- (८३) विश्ववेदी पुरस्कार, विश्ववेदी मासिका, २०१५;
- (८४) बालकृष्ण गोर्डेन्का हिन्दी साहित्य सम्मान, कमला गोर्डेन्का फाउण्डेशन, २०१५;
- (८५) सहस्राब्दी हिन्दी पुरस्कार; (१) राष्ट्रभाषा विशारद - दक्षिणभारत हिन्दी प्रचार सभा, २२-३-१९८२ (२) सहस्राब्दी विश्व हिन्दी, १८-२३ सितंबर २०००; (३) सम्मान पत्र - जैमिनी अकादमी

प्रो.डॉ.रेणु एस. नायर जी को आरंमुला के प्रसिद्ध आईना समर्पित करती हैं।

श्रीमती राजपुष्पम आशंसागीत गाती हैं।

डॉ. लता पी., डॉ.नायरजी को पुरस्कार देकर सम्मान कर रही हैं।

श्री.के.रामपिल्लै जी अभिनंदन भाषण दे रहे हैं।

डॉ.उषाकुमारी अभिनंदन भाषण दे रही हैं।

अकादमी सचिव डॉ.सुनन्दा एस. वार्षिक रिपोर्ट प्रस्तुत करती हैं.

कार्यकारी संपादक विष्णु आर.एस. केरल हिन्दी साहित्य अकादमी का अवलोकन कर रहे हैं।

कुमारी मालविका चन्द्रा ईश्वरप्रार्थना गाती है।

डॉ.रेणु एस. जवाबी भाषण दे रही हैं।

डॉ.विजयलक्ष्मी (कोषाध्यक्षा) अभिनंदन भाषण दे रही हैं।

श्री.वि.अनिलकुमार और श्री.एन.वी.राजेन्द्रन शोल पहनाकर प्रणाम कर रहे हैं।

सम्मेलन की शानदार सभा

श्री. आर.रघु, डॉ.विजयलक्ष्मी, श्रीमती निर्मला राजगोपाल, आर.एल.टी.ए. के पूर्व प्रिन्सिपल इन चार्ज श्रीमती गीताकुमारी, डॉ.तंकमणिअम्मा, श्रीमती आर.राजपुष्पम डॉ.नायर जी को शोल पहनाते हैं।

देशरत्न डॉ. नायर जी टोलिक के ८ वाँ पखवाडा समापन समारोह का उद्घाटन दीप जलाते हैं।

टोलिक के अध्यक्ष शोल पहनाकर नायर जी का आदर करते हैं।

१०४ वर्ष के पूज्य अय्यप्पन पिल्लै (अधिवक्ता) अभिनंदन भाषण दे रहे हैं।

सुधीर किडंडूर (पूर्व प्रिन्सिपल, महात्मागांधी कॉलेज) भाषण दे रहे हैं।

दिसंबर २६-२९ को किला, तृशशूर में चलाये इंडियन हिन्दी कॉणफ्रन्स के 'लेफ़ टैम अच्चीवमेन्ट अवार्ड' डॉ.नायर के घर में जाकर सरकारी महिला महाविद्यालय की हिन्दी विभाग अध्यक्षा डॉ.शान्ती एवं पूर्व विभाग अध्यक्षा डॉ.गिरिजाकुमारी प्रदान कर रही हैं।